O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • uzasziyoli@list.ru • 2006-yil, 10-noyabr • № 45 (3874)

ЗАМОН БИЛАН ҲАМНАФАС

Мамлакатимиз маданий-маънавий ҳаётида кечаётган жараёнларни, адабиёт, санъат ва бошқа маданий соҳалардаги ўзгаришларни изчил ёритиб бориш, мустақил юрт одамлари онг-шуурида юз бераётган ўзгаришларни, уларнинг янги шароитдаги дунёқарашларини акс эттириш ҳафталигимиз олдидаги бош вазифа ҳисобланади. Шу боисдан ҳам газетамиз саҳифаларида адабиёт, санъат, ижодий жараён, маънавий-ахлоқий тарбия масалалари билан узвий боғлиқ ҳолда халқимиз ҳаётининг бошқа қирралари миллий ва умуминсоний қадриятлар, миллий истиқлол ғояси нуқтаи назаридан акс эттириб борилади.

Бу йил ўзининг эллик ёшини нишонлаган газета ўзи босиб ўтган йиллар давомида шаклланган ва халқимизга, ҳафталик муштарийларига манзур бўлган энг яхши анъаналарини давом эттириб, инсоннинг, айниқса, ортимиздан келаётган ёш авлоднинг маънавий-руҳий камолоти учун хизмат қиладиган юксак савиядаги таҳлилий мақолалар, адабий-бадиий тадқиқотлар, бу борадаги янги топилмалар, янги шарҳ ва мулоҳазаларни мунтазам равишда ёритиб келмоқда. Мумтоз адабиётимизга, маънавий ва тарихий меросимизга доир тадқиқотлар, адабиётшунослик ва санъатшуносликдаги жараёнлар билан бирга тарихий адолат ва ижтимоий фикр ривожидаги ўзгаришлар, бу борадаги ютуқ ва камчиликлар ҳам атрофлича қамраб олинмоқда. Газета саҳифаларида она-Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат, имон-эътиқоднинг бутлиги, ёш авлодни зарарли ғоя ва мафкуралар таъсиридан ҳимоя қилиш мавзулари ҳам тез-тез кўзга ташланиб турибди.

Муштарийларимиз севимли газеталари саҳифаларида шоир ва ёзувчиларимизнинг янги асарларидан намуналарни, кино, театр, халқ ижодкорлиги, меъморчилик, тасвирий ва амалий санъатдаги янгиликларни ўқиб бормоқдалар. Мумтоз ва замонавий қўшиқчилик, эстрада ва рақс санъати муаммолари ижодий жамоамизнинг доимий диққат эътиборида. Биз миллий ва умуминсоний қадриятларни, қардош халқлар адабиёти, санъати ва маданияти ютуқларини тарғиб қилиш асносида маданий алоқаларнинг янада мустаҳкамланишига ўз ҳиссамизни қўшиб келмоқдамиз.

Газета ўзининг ижодий анъаналарига содиқ қолиб, вилоятларимизда, шаҳар ва туманларда яшаб, ижод қилаётган ёш шоир ва адибларга, истеъдодли мўйқалам соҳибларига алоҳида эътибор билан қараб келмоқда. Бу анъана бундан буён ҳам давом эттирилади. Таҳририятга йўлланган энг яхши, пишиқ-пухта шеър, ҳикоя, эссе, таҳлилий-танқидий мақола ёки бирор бир чиқишимизга нисбатан муаллифларимизнинг муносабати, албатта, эълон қилинади.

Ҳар бир газета, жумладан, адабиёт газетаси ҳам, ижодий жамоанинг, фаол муаллифларимизнинг, таниқли адиблар, адабиётшунос олимлар, маданият ва санъат арбоблари ва ниҳоят куюнчак газетхонларнинг биргаликдаги меҳнати самарасидир. Муаллифларнинг мактублари, уларда акс этган самимий таклиф ва мулоҳазалар, танқид ва эътирозлар газетанинг қон томирига ўхшайди. Буларсиз ҳеч бир нашрни қизиқарли, ўқишли, бугунги газетхон талабига мос даражада чоп этиш мумкин эмас. Шу боисдан ҳам, биз, таҳририят ходимлари, ҳамиша ўз ўқувчиларимиздан келаётган хат-хабарларга, уларнинг фикрига алоҳида эътибор берамиз, ижодий режаларимизда уларни, шубҳасиз, инобатга оламиз. Газетхонлар билан бўладиган ҳар бир учрашув биз учун янги-янги мавзулар ҳам демакдир.

Айни кунларда бошқа нашрлар қатори «Ўзбекистон адабиёти ва санъати" ҳафталиги учун ҳам келгуси йил обунаси давом этмоқда. Биз асосий эътиборни газета саҳифаларида ёритилаётган мақолалар савиясини янада оширишга, ҳар бир сонда ўқувчимизга, албатта, бирор бир янгилик айтишга, унинг бизга бўлган ишончини оқлашга ҳаракат қилмоқдамиз. Бизнингча, газетани самарали тарғиб қилишнинг энг синалган ва фойдаси аниқ бўлган усули шу бўлса керак. Муҳтарам муштарийларимизга йил адоғигача ҳам, келгуси 2007 йилда ҳам кўплаб ижодий совғаларимиз бор. Шу мақсадда астойдил меҳнат қилиш, биз билан узоқ йиллардан бери ҳамкорлик қилиб келаётган ўқувчиларимиз ишончини оқлаш бизга беадоқ маънавий ҳузур бахш этади.

МЕҲР УЛАШИБ...

Пойтахтимизнинг Абдулла Қодирий номидаги истироҳат боғи ҳар кунгидек гавжум. Карнай-сурнай наволари миллий қадриятларимиз ва анъаналаримизни ўзида жамулжам этган "Меҳржон" сайлига чорлаётир. Боғ йўлакларидаги байрам шиорлари, она табиат саховатини намоён этган савдо ярмаркалари, китоб кўргазмалари кўзни қамаштиради.

Маданият ва спорт ишлари вазири ўринбосари Азамат Ҳайдаров барчани қадимий халқ сайли билан табриклади. Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик маркази, Халқаро "Олтин мерос" жамғармаси, "Нуроний" ҳамда "Меҳр-мурувват ва саломатлик" жамғармалари каби қатор ташкилотлар томонидан ташкил этилган ушбу тадбир сценарийсини элшунос олим Билол Аминов ёзган. Унда "Ассалом, Меҳржон" театрлаштирилган томошаси, "Дўстлик чамани" бадиий ҳаваскорлик жамоаларининг концерт дастури, аскиячи қизиқчилар, масхарабозлар ва спортчиларнинг чиқишлари барчага манзур бўлди.

Маълумки, "Меҳржон" — кузги тенг кунликда байрам сифатида ўтказиладиган тадбирдир. Милоддан аввалги биринчи минг йиллик бошида айниқса машҳур бўлган. Ўрта асрларда "Меҳржон" деб юритилиб, расмий байрам сифатида нишонланган, сайиллар, мусобақалар, томошалар уюштирилган. Истиқлол шарофати туфайли мамлакатимизда миллий байрамларимизнинг тиклангани ўзлигимизни англаш, қадимий урф-одат ва анъаналаримизни, жумладан, халқ сайилларини ҳаётга қайтариш имконини берди. Ушбу байрам замирида саховатли замин, меҳнаткаш деҳқонни улуғлаш ғояси мужассамдир. Абу Райҳон Берунийнинг "Қадимий халқлардан қолган ёдгорликлар" асарида "Меҳржон"нинг Турон, Эрон, Рум ва Афғонистон халқлари ҳаётида чуқур из қолдиргани баён қилинади. Ота-боболаримиз Меҳржон кунларида дала ва боғларга узум ва қовун сайилларига чиққанлар, қавм-қариндошлар бир-бирларини йўқлаб, эҳсонлар берганлар, қарияларга, болаларга совға-саломлар тарқатилган. Меҳр-оқибат, дўстлик ришталари мустаҳкамланган. Меҳржон — меҳри қуёш одамлар демакдир. Қадриятларимиз давомчиси бўлган ушбу байрамнинг кўрки, тароватi, шарофати боқийдир. У донишмандлик ва шукроналик фасли дейилиши ҳам бежиз эмас. Абдулла Қодирий номидаги боғда ўтказилган "Меҳржон" байрами ўз саховати, баракаси билан инсонларга олам-олам қувонч бахш этди.

М.КАРИМОВА

***СУРАТЛАРДА:* "Меҳржон" байрамидан лавҳалар.**

Ш.ҚАҲҲОРОВ олган суратлар.

ЁЗУВЧИ ХОТИРАСИ

Ёзувчилар уюшмасида

Кеча Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Иброҳим Раҳим таваллудининг 90 йиллигига бағишланган хотира кечаси бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов таниқли адиб Иброҳим Раҳимнинг истибдод йилларидаги матонати, эл-юрти ва миллатига меҳрининг ифодаси бўлган ижодий фаолияти, унинг мустақиллик йилларида ижтимоий ҳаётнинг энг илғор жабҳаларида, халқ ичида кўрсатган фидойиликлари, Ватан олдидаги масъулиятли хизматлари ҳақида батафсил сўзлади.

Ўзбекистон халқ шоири Рамз Бобожон, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али, Ўзбекистон халқ рассоми Раҳим Аҳмедов, адабиётшунос олимлар Наим Каримов, Ҳафиз Абдусаматов, "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев, "Гулистон" журнали бош муҳаррири Азим Суюн, кинорежиссёр Ҳотам Файзиев, шоир Абдунаби Бойқўзиев, шифокор олим Шобот Хўжаев ва бошқалар Иброҳим Раҳимнинг турли матбуот нашрларидаги муҳаррирлик фаолияти, ёшларга устозлиги, инсоний фазилатлари, бадиий публицистика соҳасидаги сабоқлари ҳақида сўзладилар, Иброҳим Раҳим билан кечган дамларни эсга олдилар.

Тадбирда иштирок этган адибнинг қизи Зуҳра Раҳимова хотира кечаси ташкилотчилари ва қатнашчиларига Иброҳим Раҳим оиласи ва фарзандлари номидан миннатдорлик билдирди.

Газетамизнинг 4-саҳифасида Иброҳим Раҳим ижодига доир мақола эълон қилинмоқда.

Кеча Ўзбекистон Давлат консерваториясида "Барҳаёт наволар" туркумидан миллий чолғу ижрочиларининг республика кўрик-фестивали очилди. Фестивал икки йўналишда бўлиб, бугун унинг иккинчи босқичи якунланади.

Карнай-сурнай гуруҳлари ҳамда қадимий миллий чолғулар — чанқовуз, қўшнай, сибизға, буламон, қўбиз ва якка ижрочилик бўйича алоҳида ўринлар белгиланган. Карнай-сурнайчи гуруҳлар қадимий халқ маросимларида ижро этиладиган ноёб ва деярли унутилаёзган куйлар ҳамда замонавий бастакорларнинг асарларини ижро этишмоқда. Миллий чолғуларимизнинг ижрочилари ўз ҳудудларига хос миллий куйлардан ҳам намуналарни тақдим этаётирлар.

МИЛЛИЙ ЧОЛҒУ ИЖРОЧИЛАРИ ФЕСТИВАЛИ

Бугун фестивалнинг якуний босқичи давом этади. Фестивал ғолибларига Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар маркази ва бошқа тегишли ташкилотларнинг дипломлари, совринлари ҳамда ҳомийларнинг эсдалик совғалари топширилади.

БИЛДИРИШ

15 ноябр соат 11.00 да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида (уюшманинг янги манзили: «Халқлар дўстлиги» метро бекати, Ўзбекистон кўчаси 16а уй) ёзувчи Луқмон Бўрихон қаламига мансуб бунёдкор қурувчилар ҳаётига бағишланган "Темир йўл ёхуд титраётган тоғ" номли янги романи қўлёзмасининг муҳокамаси бўлади.

Ёзувчилар, шоирлар, олимлар ва адабиёт мухлислари таклиф этилади.

Ёзувчилар уюшмаси

БЕБАҲО ХАЗИНА

Ўзбек миллий қомусининг 12 жилдлик нашри якунланди

Истиқлолимизнинг 15 йиллиги байрами арафасида «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» 12 жилдлигининг нашри якунланиб, китобхонлар қўлига етиб бориши маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлди. Бу воқеани ҳозирги ўзбек фанининг катта ютуғи, деб баҳолаш мумкин. Негаки, қомуснинг майдонга келишида илм-фан, адабиёт ва санъат, шунингдек, халқ хўжалиги ва бошқа кўплаб соҳаларнинг қарийб барча йирик билимдонлари фаол иштирок этдилар. Шунинг учун ҳам уни 12 сандиққа жойлаштирилган хазинага қиёслаш ва шу хазинани бунёд этган кишиларга миннатдорлик туйғуларини изҳор этиш лозим.

Инсоният дунёга келибдики, эҳтиёж ва зарурат талаби билан илмий ва бадиий асарлар яратилиб келади, фан ва техника соҳасида эса оламшумул кашфиётлар қилинади. Улар жаҳон тамаддуни тараққиётига катта ҳисса бўлиб қўшилганига қарамай, муайян бир халқнинг ёхуд муайян бир соҳанинг узоқ тарихий даврлар мобайнида эришган ютуқлари сифатида ҳам эътиборга сазовордир.

1751 йилда машҳур француз маърифатпарварлари ташаббуси билан «Энциклопедия ёки фан, санъат ва касб-ҳунарларнинг изоҳли луғати» деган илк қомусий нашрнинг 1-жилди чоп этилган. 35 жилдлик бу нашр ҳали якунланмай туриб, 1768-1771 йилларда уч жилдли машҳур «Британия энциклопедияси» яратилган.

Икки ярим асрлик тарихи давомида энциклопедия яратиш мактаби катта йўлни босиб ўтди. Шу даврда кўплаб машҳур энциклопедик нашрлар юзага келди ва улар муайян халқнинг инсоният тамаддуни хазинасига қўшган буюк ёхуд камтарона ҳиссасини намойиш этувчи кўзгуга айланди. Афсуски, Ўзбекистонда миллий энциклопедияни яратиш ишига илк бор ўтган асрнинг 60-йиллари охиридагина киришилдики, бу ҳол шўролар давридаги сиёсий-ижтимоий вазият билан изоҳланади.

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» (ЎМЭ) нинг 2000 йили чоп этилган 1-жилдидаги табригида Президент И.А.Каримов ушбу сўзларни ёзган эди: «Энциклопедиянинг асосий вазифаси — аввало, Ўзбекистоннинг буюк тарихи, бетакрор маданияти, улуғ мутафаккир ва алломаларимизнинг умумбашарият тараққиётига қўшган ҳиссасини, бир сўз билан айтганда, Ўзбекистон деб аталган гўзал юртнинг ўзига хос ва ўзига мос қиёфасини, Ватанимизнинг табиий-иқтисодий ва маънавий салоҳиятини, энг катта бойлигимиз бўлмиш мана шу муқаддас заминда яшаб ўтган ва яшаётган одамларнинг ибратли фаолиятини бутун дунёга намойиш этишдир.

Шу билан бирга миллий қомусимиз ҳар қайси инсон учун, халқимиз ҳаётига қизиқадиган олимлар ва зиёлилар, турли соҳа мутахассислари учун муҳим илмий манба, бебаҳо хазина сифатида хизмат қилади».

ЎМЭнинг 12 жилдли нашрини варақлар эканмиз, Юртбошимиз сўзлари ноширлар учун дастуриламал аҳамиятига эга бўлгани, уларнинг шу сўзларда белгиланган вазифалардан келиб чиққан ва рағбат олган ҳолда масалага улкан масъулият билан ёндашганларига ишонч ҳосил қиламиз.

Миллий энциклопедиянинг биринчи нашри тугалланган 1980 йилдан кейин мамлакатимиз ҳаётида улкан тарихий ўзгаришлар рўй берди. Узоқ йиллар давомида 7 минг муаллиф иштирокида яратилган 14 жилдлик нашр янги ижтимоий-сиёсий, маданий ва маърифий даврнинг талабларига жавоб беролмай қолди. СССРнинг парчаланиб, мустақил Ўзбекистон Республикасининг вужудга келиши, совет даврида халқ ва мамлакат ҳаётининг ҳар бир соҳасига кириб ўрнашган коммунистик мафкуранинг ўз мавқеини йўқотиши том маънодаги миллий энциклопедиянинг бунёд этилиши учун зарур шарт-шароит яратди.

Сир эмас, ҳар бир халқнинг маънавий, маърифий ва руҳий тараққиётида дин ғоят муҳим ролни ўйнаб келган. Шарқ мумтоз адабиётининг буюк намояндалари, шу жумладан, Алишер Навоий асарларида диний мотивлар салмоқли ўрин эгаллаган. Аммо ўтган асрнинг 90-йилларига қадар ҳатто «Хамса» достонларининг Аллоҳ ва пайғамбар шаънига айтилган ҳамду сано қисмлари қисқартирилган ҳолда нашр этиб келинди. Ҳатто Шекспир трагедиялари матнларидан ҳам Парвардигор номи билан боғлиқ сўзлар олиб ташланди. Коммунистик мафкура халқнинг диний маданиятига рахна солибгина қолмай, шонли тарихий ўтмиши ва маданиятини ҳам ўз чиғириғидан ўтказди. Подшолар қандай хайрли ишларни амалга оширганларига қарамай, барчаси золим ва босқинчи, деб келинди. Амир Темур, Султон Ҳусайн, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Феруз сингари машҳур маърифатпарвар подшоларнинг номларини фақат таҳқир ва ҳақорат сўзлари билан тилга олиш мумкин эди, ўшанда.

Давоми иккинчи бетда.

ИЖОДИЙ САФАР

"Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси тасарруфидаги ижодий жамоаларда Президентимизнинг "Аҳоли ўртасида олиб борилаётган маънавий-маърифий ва тарғибот-ташвиқот ишларининг таъсирчанлиги ва самарасини оширишга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарорини бажариш юзасидан муҳим маданий ишлар амалга оширилмоқда.

Маннон Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят мусиқали драма театрининг Тошкент шаҳрига ижодий сафари шундай тадбирлардан биридир.

Сурхондарё театри Республика театрларимиз орасида катта ижодий йўлни босиб ўтган бадиий жамоалардан ҳисобланади. У марказий театрларга тақлид қилмасдан доимо ўз сўзи ва ижодий қиёфасига эга бўлган. Театр жамоаси етмиш йил давомида пойтахтимизда тўрт марта меҳмон бўлган ва у ҳар доим ўз асарларининг долзарблиги, ҳаётий воқеаларга бойлиги билан томошабинлар олқишига сазовор бўлган. Театр халқимиз маънавий эҳтиёжларга жавобан ёшларни баркамоллик руҳида тарбиялашга, меҳр-муҳаббат, Ватан, она-юртга садоқат туйғуларини улуғлашга ҳисса қўшмоқда.

— Истиқлол йилларида театр репертуаридан элликдан зиёд турли жанрлардаги ўзбек ва хорижий драматургларининг асарлари ўрин олди, — дейди театрнинг бадиий раҳбари, Ўзбекистон санъат арбоби Мансур Равшанов. — Янги асарга илк бор қўл ураётганда биз ягона мақсадни асос қиламиз. У ҳам бўлса саҳналаштирилган асар ҳар бир томошабинни ҳаяжонга солишини, уни ўйлантиришини, мунозарага чорлашини ва гоҳида кулдириб, гоҳида йиғлатишни ният қилиб оламиз. Театрга келган ҳар бир томошабин ҳеч қачон ҳаётга ва инсонлар тақдирига бефарқ бўлмаслигига ҳаракат қиламиз.

Озгина бўлса ҳам томошабин асарларимизни кўриб янада гўзалроқ, самимийроқ, меҳрибонроқ бўлсин деймиз.

Сурхондарёлик санъаткорлар 14-16 ноябр кунлари Ўзбек Миллий академик драма театри биносида таниқли адиб Темур Зулфиқоровнинг "Қафасдаги каклик" асарига шоир Шафоат Раҳматуллаев татаббуси асосидаги "Шоҳ ва шоир" ҳамда драматург Х.Хурсандовнинг "Қайсар чолнинг қилиғи" ва "Кампир топайми, дадажон?" асарларини намойиш этадилар.

Пойтахтимиз меҳмонлари намойиш этадиган спектаклларга барча театр санъати мухлисларини таклиф этамиз.

А.РАҲИМОВ

Рустам СУЛАЙМОНОВ:

УНУТИЛГАН ТАМАДДУН СИРЛАРИ

— Қадрли Рустам ака, мана, қадимий Қарши шаҳрининг 2700 йиллик тўйи нишонланди. Жаҳон тарихида муҳим аҳамиятга эга бўлган ушбу шаҳарнинг энг қадимий даврларига оид китобларингизни ўқиганмиз. Илк шаҳарларнинг ибтидоий даври ҳамиша сирли. Бу ҳаммани қизиқтириши табиий.

— Ёзма манбалардан маълумки, бир пайтлар кўҳна Ерқўрғондаги қалъаларда ўз ўтмишини бошлаган антик шаҳар XIV асрга келиб Қарши номини олган. Буюк саркарда ва давлат арбоби Амир Темур ҳукмронлигининг дастлабки даврларида шаҳар атрофи илк бора девор билан ўралган. Шайбонийлар, аштархонийлар ва Бухоро амирлари даврида ҳам Қарши муҳим савдо ва ҳунармандлик марказларидан бири бўлиб қолди.

Воҳанинг ўрта асрлардаги пойтахт шаҳри ҳозирги Қарши шаҳридан беш километр олисда жойлашган ва у Нахшаб (Насаф) деб аталган. У арабларнинг суғд заминини эгаллаш учун узоқ давом этган қонли жанглари даврида ҳам мустаҳкам шаҳар қалъаси бўлган. VII — VIII асрларга доир ёзма манбалар шундан далолат беради.

Сайёҳлар, қадимшунослар ва тадқиқотчилар XIX асрдан бошлаб Қарши — Бухоро йўли ёнида жойлашган қадимий шаҳар қолдиқларига катта эътибор билан қарай бошладилар. Унинг тарихи яқин-яқинларгача маълум эмас эди. Халқ тилида Ерқўрғон дея атаб келинган бу ёдгорлик ўз миқёси жиҳатидан қадимий Бақтриянинг Балх ва Месопотамиянинг Суза шаҳарларидан қолишмайдиган улкан шаҳар қиёфасига эга. Таъкидлаш лозимки, ўз даврида Ерқўрғон бутун жанубий Суғдиёнанинг пойтахт шаҳри бўлган.

— Суғдиёна деганда беихтиёр қаҳрамон Спитамен, малика Рохшанак эсга тушади. Улар нафақат фотиҳ Александр Македонский тақдирида, балки халқимиз ва Ватанимиз тарихида ҳам ўчмас из қолдирган. Демак, Қарши бир замонлар Суғдиёнанинг улуғ шаҳарларидан бири бўлган экан-да...

Давоми иккинчи бетда.

O'ZSANOATQURILISHBANK

KO'PLARNI TANISHADI —
MUNOSIBLARNI TANLASHADI!

Tel: 120-45-01, 120-45-82, 120-45-05;
Faks: 133-34-26
www.uzpsb.uz e-mail: info@uzpsb.uz

Хизматлар лицензияланган

БЕБАҲО ХАЗИНА

Боши биринчи бетда.

Мустақиллик ўзбек халқи тарихининг ана шу тарзда бузиб талқин қилинишига чек қўйди. Чек қўйибгина қолмай, миллий ғоя билан йўғрилган энциклопедиянинг тамомила янги нашрини яратилишини тақозо этди. Бугун китобхонлар қўлига тўла етиб борган миллий энциклопедия ана шу янги тарихий даврнинг талаби билан юзага келган.

Амир Темур жомеъ масжиди.

Миллий энциклопедиянинг яратилишида ҳозирги ўзбек фанининг кекса ва, айниқса, ёш авлоди вакиллари фаол иштирок этдилар. Уларнинг тарих, адабиёт, халқ оғзаки ижоди, фалсафа, ҳуқуқшунослик, адабиётшунослик, тилшунослик, шарқшунослик, санъатшунослик каби фан ва маданият соҳалари бўйича ёзган катта ва кичик мақолалари ҳозирги ўзбек фани эришган ютуқларни акс эттиради, десак, муболаға бўлмайди. Айниқса, ўзбек халқи тарихи, халқ оғзаки ижоди, мумтоз ва замонавий адабиётига бағишланган мақолаларда муаллифларнинг янгича қарашлари аниқ сезилиб туради. Масалан, Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди тўғрисида ўнлаб китоб ва мақолалар мавжуд бўлишига қарамай, марҳум профессор Абдуқодир Ҳайитметовнинг мақоласини улуғ ўзбек шоири ҳақидаги энг сара сифатида баҳолаш мумкин. Марҳум профессор Бегали Қосимовнинг миллий уйғониш даври адабиёти намояндаларига бағишланган мақолалари ҳам янги фактларга бойлиги билан эътиборга сазовор. Ўзбек, ва умуман, Шарқ мумтоз адабиёти намояндалари ҳақидаги мақолалар орасида ёш адабиётшунослар Сайфиддин Рафиддинов ва Эргаш Очилов қаламига мансублари билимдонлик билан ёзилганки, бу адабиётшунослик илмининг мазкур соҳасига истеъдодли ёш олимларнинг дадил кириб келаётганидан шаҳодат беради. Профессор Тўра Мирзаевнинг халқ оғзаки ижоди бўйича ёзган мақолалари олимнинг илмий ва ижодий кучга тўлганини яна бир бор намойиш этади. Академик Азим Ҳожиев, профессорлар Абдулҳамид Нурмонов, Низомиддин Маҳмудов ва фан номзоди Абдуваҳоб Мадалиевларнинг тилшунослик масалаларига оид мақолалари эса юксак профессионализм билан ажралиб туради. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг бошқа соҳаларига, хусусан, театр, мусиқа, тасвирий санъат ва хореографияга оид аксар мақолалар ҳам шу соҳаларнинг билимдон мутахассислари томонидан ёзилган.

Аммо энциклопедиянинг барча жилдларини биринчи варақлаган китобхон, биринчи навбатда, сўнгги 12-жилдда Ўзбекистон Республикасига доир ҳар томонлама бой ва мукаммал маълумотлардан ҳайратга тушади. Бу жилддан ўрин олган «Умумий маълумотлар», «Табиати ва табиий бойликлари», «Аҳолиси. Тили ва ёзуви. Дини», «Одатлар ва қадриятлар. Миллий кийимлар», «Тарихи», «Иқтисодиёти», «Таълим тизими», «Фани», «Адабиёти», «Конституциявий тузум асослари», «Ташқи сиёсати», «Қуролли кучлари», «Маъмурий-ҳудудий бўлиниши» сингари рукнларда берилган маълумотлар бойлиги, янги қараш ва далилларга асосланганлиги билан алоҳида эътиборга сазовор. Умуман, бу жилд билан яқиндан танишган киши унинг ҳар бир ўзбек хонадонида, албатта, бўлиши ва, албатта, ўқилиб, варақланиб туриши лозимлигини яхши тушунади.

Масалан, мамлакатимиз аҳолиси 2005 йилгача бўлган вақтда 26021,3 минг кишидан иборат бўлгани, шулардан 80 фоизини ўзбек, 4,9 фоизини тожик, 3,8 фоизини рус, 3,6 фоизини эса қозоқ миллатига мансуб кишилар ташкил этгани, мамлакатимизда жами 150 дан зиёд миллат ва элат вакиллари истиқомат қилаётгани ва улар орасида исломдан ташқари, христианлик, иудаизм ва буддизм динларига эътиқод қўйганлар борлигини кўпчилик билиши мумкин. Ўзбекистон Республикасининг майдони 448,9 минг кв.км.га тенг бўлиб, унинг шимолий ва жанубий чекка нуқталари ораси 925 км, ғарбий ва шарқий кенгликлари ораси эса 448,9 км.ни ташкил этишини ҳам география ўқитувчилари билишлари мумкин. Аммо Ўзбекистон ҳудудида 838 йилдан бошлаб рўй берган кучли зилзилалар, Ўзбекистондаги ва Ўзбекистон ҳудудларини кесиб ўтувчи дарёларнинг асосий гидрологик кўрсаткичлари, «Қизил китоб»га киритилган ҳайвонлар ёхуд энг қадимги ёзувлар ва бошқа юзлаб шунга ўхшаш хилма-хил ҳодисалар ҳақидаги маълумотларни ҳамма ҳам билавермайди. Совет даврида ўрта ва олий таълим олган авлодларнинг энг кемтик жойи эса ўзбек халқининг тарихидир.

Шу ўринда аччиқ бўлса ҳам, бир ҳақиқатни айтиб ўтиш лозим. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда тарих фани бир мунча жонланган ва олимларимиз сафига истеъдодли ёшлар келиб қўшилган бўлса ҳам, ўзбек халқининг энг қадимги даврдан ҳозирги кунга қадар бўлган кўп жилдли фундаментал илмий тарихи шу вақтга қадар яратилмади. Ҳолбуки, Ўрта Осиёдаги айрим республикаларда аллақачон бошланган ва ҳозирда ҳам давом этаётган миллий халқларнинг тарихига оид баъзи бир тадқиқот ишлари ўзбек олимларини бу ўта масъул ишга тезроқ сафарбар бўлишларини талаб қилади. Миллий энциклопедиянинг 12-жилди билан танишиш мамлакатимизда шундай тарихни яратишга қодир катта илмий салоҳиятнинг мавжудлигидан дарак беради.

Тераклисой расмлари.

Дарвоқе, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудларида бир қанча йиллардан бери япон олимлари билан ҳамкорликда археология қидирув ишларининг олиб борилиши, «Авесто» ва «Алпомиш» сингари қадимий асарлар, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Мирзо Улуғбек каби давлат арбоблари, Фарғоний, Беруний, Замахшарий сингари алломалар, Имом Бухорий, Нажмиддин Кубро, Мотуридий, Марғиноний сингари тасаввуф олимлари, шунингдек, Хива, Термиз, Қарши сингари қадимий шаҳарлар юбилейларининг ўтказилиши ва бошқа илмий тадқиқот ишлари натижасида халқимиз тарихининг кўплаб саҳифаларига ойдинлик киритилди. Бу каби масалалар энциклопедияда, хусусан, мазкур жилдда ўз ифодасини топибгина қолмай, турли даврларда олиб борилган қазишма ишлари натижасида топилган ва бизгача етиб келган иншоотлар, меъморий обидалар, санъат асарлари, уй-рўзғор буюмлари. Ўзбек халқи тарихининг, шу жумладан, моддий ва маънавий маданияти тарихининг қадимийлиги ва ноёблигини асословчи ашёлар сифатида энциклопедияни безаб турибди.

Тўғри, катта муаллифлар гуруҳи иштирокида майдонга келган бу нашрни айрим қусур ва нуқсонлардан холи, деб бўлмайди. Энциклопедияда қабул қилинган мезонлар фан ва маданият тарихида муайян из қолдирган ва қолдираётган айрим марҳум ва барҳаёт сиймолар ҳақида маълумотномалар бўлишига имкон бермаган. Айни пайтда фаолияти аниқ қирралар касб этмаган баъзи бир шахсларноширларнинг диққат-эътиборидан четда қолмаганини ҳам айтиш керак. Бундай камчиликларига қарамай, 12 жилдли «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»нинг майдонга келиши мамлакатимизнинг илмий ва маданий ҳаётида қувончли воқеадир.

Қўйқирилган қалъанинг умумий кўриниши.

Наим КАРИМОВ

Боши биринчи бетда.

— Суғдиёна, қадимги Суғд мамлакати жанубидаги Бақтрия билан шимолдаги скифлар ўртасида жойлашган бўлиб, Марказий Осиёнинг юраги ҳисобланган. Зарафшон ва Қашқадарё воҳалари Суғдиёнанинг туб ҳудудларини ташкил этган. Араблар келгунга қадар ва ислом дини ёйилган даврларда бу жойда яшаб келган халқ ўзини суғдлар деб атаган. Суғдлар ўз мустақиллигини қаттиқ туриб ҳимоя қиладиган, юксак маданият яратган эрксевар кишилар бўлган.

Суғд ва суғдийлар ҳақидаги илк эслатмалар зардуштийларнинг муқаддас китоби "Авесто"да учрайди. Салтанатлар тарихидаги энг қадимий шоҳлардан бўлмиш Доро битикларида ҳам Суғд ҳақида эслатиб ўтилади.

УНУТИЛГАН ТАМАДДУН СИРЛАРИ

Яқин Шарқ, Шимолий Африка ва Эронни забт этган юнон шоҳи Суғдда Спитамен бошчилигидаги лашкарларнинг қаттиқ қаршилигига дуч келган. Қақшатқич жанглар давом этишига қарамасдан, кучлар ўртасидаги фарқ анча катта эди ва бундай вазиятларда ҳамиша бўлгани каби сотқинлик ўз машъум ролини ўйнаган...

Александр Македонский мардлик ва жасоратни қадрлай олар эди. Шу боис кўп ўтмай Спитаменнинг қизи Апама Македонскийнинг энг машҳур лашкарбошиси Селевкка узатилган. Ўз навбатида Селевк Александр Македонский вафотидан сўнг Суғддан Месопотамияга қадар ястаниб ётган ўз салтанатини барпо этди ва бу бепоён мулкдаги пойтахт шаҳарлардан бирини ўз хотини номи билан Апамея деб атади.

Буюк ҳукмдор суғдларга қарши узоқ ва шиддатли жанглар олиб борса-да, бироқ муроса йўлига ўтиб, суғд зодагонининг қизи Рохшанакка уйлангани ҳамда қизнинг отаси Оксиарт ёки Вахшуворнинг ёрдамидан кейингина Суғдда ўз ҳокимиятини қарор топтирди.

Александр Македонскийнинг тарихчиси берган хабарга қараганда, ҳукмдор саройида ўтказилаётган байрам қабули пайтида қизлар даврасидаги Рохшанакка кўзи тушиб, уни севиб қолади. У асир тушган суғд жангчиларидан бир гуруҳини ўлимга ҳукм этганида, улар дор остига қўшиқ куйлаб чиқиб келишларини кўриб ҳайрон қолади. Александр ўзи учун мутлоқ тушунарсиз бўлган суғдларнинг бу хурсандчилик сабабларини сўраганида, таржимон, улар шунинг учун шодланмоқдаларки, ўлим асирликдек шармандаликдан халос этади, деб изоҳ беради. Асирларнинг бу ўктамлигидан таъсирланган ҳукмдор уларни озод қилибгина қолмай, ўзига навкар қилиб олади.

Будда таълимотининг Ҳиндистон ва Хитойга, сўнгра Корея ва Японияга тарқалишида суғдлар алоҳида рол ўйнаганлар.

— Қашқадарё тарихига оид манбаларда икки қадимий шаҳар номи тилга олинади...

— Александр Македонский тарихчилари Қашқадарё водийсидаги икки вилоят — Навтака ва Ксениппа ҳақида хабар беришади. Улардан бири Кеш, иккинчиси Нахшабга мос келади. Лекин улардан қайси бири Навтакаю, қайси бири Ксениппага дахлдор эканлиги ҳақидаги баҳслар, мана юз йилдан ошибдики, ҳамон давом этмоқда.

Яқинда Афғонистонда олиб борилган археологик тадқиқотлар натижасида бир чириган сават ва унинг ичида эрамиздан аввалги 328 йилга — Александр юриши даврига оид ҳужжатлар топилди. Балх сатрапи Ахвамазда ўзига тобе Хулм (ҳозирги Тошқўрғон) ҳокими Багавандга мактуб йўллаб, Никшапа ва Кеш шаҳарлари мудофаа деворларини тиклаш ишларини назорат қилишга навкарлар юборишни буюрган. Исроил шарқшуноси Саул Шакед бу маълумотларни Қаршининг 2700 йиллигига бағишланган халқаро илмий анжуманда эълон қилди. Бу маълумот кўҳна шаҳарларимиз тарихига доир муҳим янгиликлардан бизни хабардор этди.

— Қарши шаҳрининг қадимги тарихига оид яна қандай янги маълумотлар бор?

— Қадимги ёдгорликлар устида кўп ишлаяпмиз, ерни кўп кавлаяпмиз. Ерқўрғоннинг эрамиздан олдинги VIII — VII асрларга доир сопол буюмлар маданий қатламидан 1999 йилнинг кузида қалинлиги 3 метрдан ошиқ бўлган маҳобатли девор қолдиқлари топилди. Деворнинг икки метрдан баландроқ қисми омон қолган ва кулоллар маҳалласининг биринчи асрларга оид қатламлари остида кўмилиб кетган. Бу девор Ерқўрғоннинг эрамиздан аввалги VI асрларда қурилиб, бугунга қадар сақланиб қолган ички деворига параллел равишда тикланган. Кулоллар маҳалласи ичкарисидан топилган бу девор дастлабки даврларда Ерқўрғоннинг истеҳкоми вазифасини ўтаган, бироқ шаҳар ҳудуди кенгайиб, ҳозирга қадар сақланиб қолган ташқи девор қурилгандан сўнг эрамиздан аввалги VIII — VII асрларда қурилган эски девор ноқулайлик туғдиргани учун бузиб ташланган ва унинг тупроғидан шаҳар кулоллари идишлар ясаш учун фойдаланишган. Хуллас, эрамиздан аввалги VIII — VII асрлардаёқ Ерқўрғон, афтидан, мудофаа девори билан қуршаб олинган илк шаҳар сифатида шаклланиб бўлган. Бу ўша Никшапа, яъни Нахшаб эди.

— Шаҳарнинг қадимий маданияти, меъморий ва санъат ёдгорликлари, маданий алоқалари ҳақида ҳам гапириб берсангиз.

— Кўп йиллик қазишмалар натижасида Ерқўрғондан шаҳар ва бутун воҳа ҳукмдорининг саройи, шаҳар эҳроми, даҳма, мақбара, кулоллар, темирчилик ва бошқа маҳаллалар қолдиқлари топилди.

Бу қадимий шаҳар аҳолисининг маданий алоқалари алоҳида эътиборга лойиқ. Ундаги меъморий ва санъат ёдгорликлари қадимий маданиятларнинг Ғарбда этрусcклар ва юнонлардан бошлаб Шарқда Ҳиндистон ва Сибирга қадар кенг майдонларда ёнма-ён ривожланганлигини кўрсатади. Ерқўрғон топилмалари ёзма манбаларда маълум бўлган суғдийларнинг кенг савдо ва дипломатик алоқалар олиб борганликлари ҳақидаги маълумотларни тасдиқлади. Шаҳардаги илк меъморий ёдгорликлардан бири сифатида сақланиб қолган зардуштийларнинг дафн маросимларини ўтказиш жойи бўлиб хизмат қилган даҳма икки қаватли баланд иморат шаклида қурилган. Унинг юқорисидаги очиқ майдонда марҳум зодагонларнинг суяклари этидан тозаланган. Сўнг махсус жойларда сақланган. Даҳма қадимий шарқ меъморчилиги анъаналари асосида қурилган.

Ерқўрғон ибодатхонасининг икки устунли маҳрам саждагоҳи ва бу ибодатхонанинг олд томонида кенг ҳовлига қарата қурилган тўрт устунли пешайвони юнонларнинг мегарон усулидаги иншоотлари тарихидан келиб чиққанлигини кўрсатади. Ерқўрғон ҳукмдорининг эрамиздан аввалги III асрларда қурилган баландлиги ўн метрли пирамида шаклидаги мақбараси ўз тарихига кўра Афғонистондаги Сурх Котал деб аталадиган машҳур Кушон эҳромининг такроридир.

Амалий санъат ашёлари, шу жумладан қадимий муҳрлар — қимматбаҳо тошларга ишланган тасвир сюжетлари Нахшаб аҳолисининг кенг маданий алоқаларидан далолат беради. Эрамиздан аввалги V асрлардаги этрусскларга хос бўлган ана шундай муҳрлардан бирида Зевснинг бургут тутиб турган бўй-басти гавдалантирилган. Яна бир ноёб тошда фил миниб олган Кушон ҳукмдори тасвирланган.

Илоҳлар, қаҳрамонлар ва табаррук зотларнинг гилдан қолиплаб ясалган кўплаб миниатюра тасвирлари кийиниш усуллари, урфлар, либослар ва соч турмаклашлар юнонлардан скифларга қадар, форслардан ҳиндларга қадар бўлган жиҳатларни ўзида мужассам этганини кўрсатади.

— Ҳар бир қадимий шаҳарнинг, унда яшаган халқнинг ўзига хос асотирлари бўлади. Булар орқали биз ўша давр одамларининг дунёқарашини билиб оламиз. Ерқўрғон топилмалари бу ҳақда қандай ҳикоя қилади?

— Ерқўрғонда олиб борилган қазишмаларда III — VI асрларга мансуб шаҳар эҳромидан лойдан ишланган аёл илоҳанинг синиқлари топилди. Ушбу эҳром аёл илоҳага бағишлаб бунёд этилган. III — VI асрларда илоҳа мазкур шаҳар ва бутун Қарши воҳасининг ҳомийси ҳисобланган.

Эҳром ибодатхонасидан илоҳалар ҳайкалларининг синиқлари билан биргаликда ақиқдан ишланган Силен тасвири ва қурбақа ҳайкалчаси, қўрғошин қоришмасидан қуйиб тайёрланган илон шакли, бир қанча бронза кўзгу ва олтиндан типратикан шаклида ясалган тақинчоқ.

Қурбақа, юнон мифологияси персонажларидан бири Силен ва илон сув унсури билан алоқадордир. Қадимий афсоналарда кўзгу ҳам сув билан боғлиқ ҳолда талқин этилган. Қадимги кишилар кўзгу сирли, нариги дунёни акс эттира олади деб ўйлашган. Бу кўпгина халқлар эртакларида ҳам ўз аксини топган бўлиб, уларда бош қаҳрамонлар йўқотиб қўйган севгилисини ёки у дунёдаги ота-онасини кўзгу орқали кўради.

Шундай қилиб, Ерқўрғон эҳромидан топилган илоҳа билан боғлиқ бу ашёвий далиллар унинг моҳиятан сув билан алоқадорлигини кўрсатади. У сув худоси бўлиб, юнон ва мисрликларнинг сув худолари бўлмиш Афродита ва Изидага ўхшаб кетгани ҳолда, афтидан, айни пайтда у муҳаббат, фарзанд кўриш ва ҳосилдорлик ҳомийси ҳам ҳисобланган. Бу ўринда биз ҳиндларнинг Гангасига ўхшаб кетадиган сув илоҳаси ҳақидаги асотирнинг яна-да қадимийроқ нусхасига эгамиз.

Ерқўрғон топилмалари орасида зардуштийлик ақидаларига зид келмайдиган ягона образ — олтин типратикан тасвиридир. Сичқон, қурбақа, илон ва дон-дунни ташиб кетувчи чумолиларнинг кушандаси бўлмиш типратикан муқаддас жонивор сифатида эъзозланган. Ерқўрғон эҳромидан қурбақа, илон тасвирлари билан биргаликда типратикан шаклининг топилиши қадимий суғдларнинг етарли даражада ўзига хос эътиқодий-асотирий тасаввурларга эга бўлганликларини кўрсатади.

Ерқўрғон эҳромининг учинчи даврига мансуб — сирли жилмайиб турган илоҳа тасвирини безаб турган тўртта қизил гул шаклидаги холлар алоҳида эътиборга сазовордир. Шимолий Афғонистоннинг Дилбаржин харобаси эҳромидан топилган илоҳанинг юзи ҳам шунга ўхшаш гул билан безалган. Кушон давридан бошлаб ҳинд илоҳаларининг чеҳрасини ҳам худди ана шундай нуқталар безаб келади. Бироқ Ерқўрғондаги илоҳадан 2000 йилча илгари яратилган, крит-микен маданиятига оид бўлган мақбарадан топилган сирли аёл илоҳа бошининг ва этрусск санъатига оид аёлларнинг гул шаклидаги холлари айнан Ерқўрғон нусхасига ўхшайди. Олий сиймолар қиёфасини бундай холлар билан безатиш мутахассислар учун антик даврлардаёқ Марказий Осиёдан Европага қадар сочилиб кетган қадимий халқлар ўртасидаги маданий алоқаларнинг излари ҳисобланади.

— Демак, Нахшаб — дунёдаги қадимий тамаддун ўчоқларидан биридир. У қадимги Миср, Бобил, Эрон, Хитой, Ҳиндистон, Юнон цивилизациялари билан параллел равишда ривожланган.

— Қадимий юнон мифологиясида Крит шоҳининг қизи Ариадна билан қаҳрамон Тесей ўртасидаги муҳаббат ҳақида ажойиб бир афсона бор. Ариадна берган калава ип ёрдамида Тесей лабиринтнинг чигал, адаштирувчи йўлларидан қутулиб чиқади. Бу афсонада инсон тақдирининг бу дунё билан у дунёни боғлаб турувчи ипи ҳақидаги қадимий қарашлар сақланиб қолган.

Космогоник ва инсоний тақдирларнинг умумий жараёнларини акс эттирувчи асотирий тасаввурлар мажмуини тўқувчилик касбидаги иккита амалга доир сюжетларга ажратиш мумкин: ип йигириш алоҳида индивидлар тақдирининг рамзий ифодаси бўлса, тўқувлик космогоник акт (бутун оламнинг яратилиши) билан боғланади. Ерқўрғондан топилган ашёлар ҳам шундан далолат берадики, инсоний тақдир ипига оид мифологик сюжетлар қадимги нахшабликларга маълум бўлган ва уларнинг тасаввурига кўра, оламнинг яратилиши тўқимачилик жараёнлари билан алоқадордир. Ерқўрғонда олиб борилган қазишмалар пайтида пишиқ ғиштдан терилган устунлардан бирининг сиртида қўлида нилуфар, гулчамбар ва бир тўп ип ўралган урчуқ ушлаган икки аёл тасвири топилди. Нилуфар одатда нариги дунё билан алоқадор тушунчани ифодалаган. Гулчамбар эса, Александр Македонскийдан сўнг, Шарқда ҳокимиятга илоҳий мансуб бўлиш рамзини акс эттира бошлаган. Ип ўралган урчуқ эса, бу тақдирлар соҳибаси, ип йигириш ҳомийсига ишорадир. Шу билан бирга, эр-хотин ҳукмдорлар мақбарасидан марҳумнинг суяклари солинган хумлар ёнидан тўқув дастгоҳининг икки юзга яқин посангилари топилди. Бу ҳукмдор эр-хотинларнинг нариги дунёдаги тақдирига ишониб қўйилган тортиқлардир. Афтидан, III — IV асрларда Нахшабдаги мифологик тасаввурларга кўра, рамзи тўқувчилик билан боғлиқ бўлган тақдир илоҳалари нариги дунёда ва ундан кейинги қайта тирилишларда катта рол ўйнаган кўринади.

Қарши шаҳрининг 2700 йиллиги нишонлангани қадимий Нахшаб тамаддуни сирларини кашф этиш имкониятни берди. Бу, албатта, мустақиллигимиз шарофатидир.

Суҳбатдош:
Рустам МУСУРМОН

"ҚОРАСАРОЙ"ДАН "ХАДРА"ГАЧА

"Ўзбекистон вилоятлари топонимлари" китоби ҳақида айрим мулоҳазалар

*Вазирлар Маҳкамасининг **"Ўзбекистон Республикасидаги маъмурий-ҳудудий бирликлар, аҳоли пунктлари, ташкилотларга ва бошқа топонимик объектларга ном бериш ишларини тартибга солиш тўғрисида**"ги қарори миллий қадриятларимизга тарихчи, географ мутахассислар диққатини жалб қилди, жой номларининг маъносига жиддий муносабат лозимлигини кун тартибига қўйди. Таниқли олим, география фанлари доктори, профессор Суюн Қораевнинг "Ўзбекистон вилоятлари топонимлари" ("Ўзбекистон миллий энциклопедияси", 2005) китоби айни шу маънода эътиборга молик нашр бўлди.*

Аслида, турли жой-мавзеларнинг жуғрофий номлари узоқ тарихимиздан хабар берувчи, маълум маънода тарихий ҳужжат ҳамдир. Дарҳақиқат, "Кўкча", "Кампирравот", "Қорасув", "Оқ қўрғон", "Чувалачи", "Эгарчи" каби тарихий, этнографик ва жуғрофий номларни кўплаб учратиш мумкин. Муаллиф асарида тўғри таъкидлаганидек, ҳар бир қишлоқ, шаҳар, маҳалла номида тарихий ёки жуғрофий, лисоний мазмун яширингандир. Аксарият ҳолларда эса, бундай тарихий номларнинг асл маъноси кўпчилик учун номаълум ва шу боисдан ҳам нотўғри талқин қилинади. Ваҳоланки, тарихда ўтган турли воқеа-ҳодисалар, тарихий исмлар жой номларида муҳрланиб қолган.

Суюн Қораев янги китобида барча вилоятлардан ҳаммаси бўлиб 2400га яқин жой номлари тарихини, уларнинг пайдо бўлиши-ю, маъносини қунт билан ўрганиб, тавсифлаб берган. Муаллифнинг ёзишича, майдони Ўзбекистон ҳудудига деярли тенг Швецияда 12 миллионга яқин топоним-номлар аниқланган. Ўзбекистонда ҳам географик ва тарихий номлар бундан кам эмас. Юқорида тилга олинган ҳукумат қарори муносабати билан ўлкашуносликка оид бу муҳим ишга эндиликда жиддий киришилди.

"Ўзбекистон вилоятлари топонимлари" китобида муаллиф Тошкент шаҳри, 12 вилоят ва битта автоном республикадаги муҳим этнонимлар, яъни уруғ, қабила номи билан аталган жойлар, гидронимлар — сув, дарё билан боғлиқ номлар, шунингдек, топонимиканинг бошқа майда соҳалари билан боғлиқ атамалардан энг кўп тарқалганларининг тарихий-илмий маъноларини ёритиб берган ёки ёритиш масаласини ўртага ташлаган.

Бундан ташқари, муаллиф китобда ноёб тарихий манбалар асосида, XIX аср охирида Тошкент шаҳридаги маҳаллаларнинг эски номлари рўйхатини келтирган. Бу — тарихчилар, этнографлар, умуман, ўлкашунослар учун муҳим маълумотдир. Қанийди, тарихий шаҳарларимиздаги маҳаллаларнинг ҳам эски номлари аниқлаб ўрганилса, уларнинг рўйхатлари тузилса. Суюн Қораев асарининг муҳим жиҳати яна шундаки, бу китоб вилоятлардаги ўлкашуносларимиз учун муҳим бир қўлланма сифатида уларни фаол бўлишга ундайди.

Китобингизни ўқидим

Олимнинг ёзишича, кўплаб жойлар номлари, асл маъноси илмий жиҳатдан жиддий ўрганилмагани боис, халқ тилида бузиб талаффуз қилинади ва улар ҳақида нотўғри нақллар пайдо бўлади. Масалан, китобда қайд этилишича, Тошкентдаги собиқ Қорасарой маҳалласи номидаги "қора" — рангни билдирмайди. "Қора" "катта" маъносида келади. ("Қора сарой" — сарой қабиласининг катта қисми демак.) Андижонда "Мирпўстин" деган қадимий катта маҳалла ва шу номда қабристон бор. Оғзаки ривоятда бу жой "Бир пўстинли ота" номи билан боғлиқ, дейилади. Ваҳоланки, "Мирпўстин" VIII — IX асрларда ишлатилган "Амири посбони дин" лавозимини билдирувчи сўзнинг асрлар оша бузилган шакли. Тошкентдаги машҳур "Хадра" майдонини ким билмайди дейсиз. Академик Яҳё Ғуломов ва фолклорчи олим Ҳоди Зариф бу майдон номининг мазмунини "Хадди роҳ" — катта йўлнинг чеккаси, чегараси, деб таърифлашган. Китобхон Суюн Қораев тадқиқоти билан танишар экан, кўплаб оддий номларнинг илмий асосланган асл маъносини билиб олади. Бу эса, тарихий хотирани тиклашнинг муҳим жиҳатидир.

Ўзбек халқи таркибида 92 та уруғ борлиги тарихий китобларда ёзилган. "Арғин", "барлос", "дўрмон", "найман" ва ҳоказо. Вилоятлардаги кўплаб қишлоқларимиз ҳозиргача ўша уруғ-қабилалар номлари билан аталган. Бу эса, халқимиз тарихининг қадимийлигидан нишонадир. Муаллиф ўз китобида ўша уруғлар таркибига кирган майда туркий уруғлар номи билан аталувчи турар-жойлар ҳақида ҳам қимматли маълумотлар келтирган.

Шукурки, мустақиллик йиллари қишлоқ, маҳалла, мавзе ва кўчаларнинг қадимий тарихий номлари қайтадан тикланди. Китоб муаллифи Тошкент шаҳри мисолида шўро даврида зўрлаб тиқиштирилган номлар ҳозирда ўзгартирилиб, тарихий ҳақиқат тиклангани ҳақида мамнуният билан ёзади ва бунга қатор мисоллар келтиради. Аммо эл оғзига элак тутиб бўлмайди, дегандек айримларимиз ўша зўрлаб тиқиштирилган номга ўрганиб қолганмиз, масалан, оғзаки нутқда "Буюк ипак йўли"ни "Луначарский" деб, "Мирообод" деҳқон бозорини "Госпиталний" деб ишлатилишига эътироз билдирмаймиз. Муаллиф китобида бундай лоқайд одатни танқид остига олади.

Кўпгина қишлоқларимиз жойлашган жойининг табиий шароити, ернинг релефи, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси билан (масалан, "Қирлик", "Қораянтоқ", "Тўнғиз тўсар") ёки тарихий маънодаги номлар (масалан, "Кампирравот", "Далварзин", "Дархон", "Полосон") билан аталиши Ватанимиз тарихини ўрганишда ғоятда муҳимдир. Шу боис, муаллиф шаҳар ва қишлоқларимизнинг тарихий, жуғрофий номлари ҳозиргача сақланиб қолган археологик ёдгорликлар ёки ёзма матнлардан кўра ишончлироқ манба эканига эътиборни қаратади.

Олимнинг ёзишича, вилоятларимизнинг табиий шароити, этнографик, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари, умуман, топонимияси бир-биридан қандайдир жиҳатлари билан фарқланиб туради. Муаллиф мана шу ўзига хосликни ҳисобга олиб, ҳар бир вилоят ва Қорақалпоғистон республикаси топонимларини алоҳида ўрганиб изоҳлашни маъқул кўрган ва бу изоҳни Тошкент шаҳрининг топонимик номларидан бошлаб ўн икки вилоят ва бир автоном Республика мисолида тартиб билан берган.

Ўз соҳасининг билимдони Суюн Қораевнинг ушбу асарини синчковлик билан ўқиганда айрим камчиликларни ҳам учратдик. Баъзи номлар этимологияси борасида муаллиф билан мунозарага киришиш мумкин...

Умуман, "ер тили" ҳақидаги фан бўлмиш топонимика нисбатан ёш. Бу соҳа, хусусан, бизда энди ривожланмоқда. Унинг ривожида Суюн Қораевнинг ҳам алоҳида ҳиссаси бор. Бу жабҳада қилинадиган ишларимиз эса анчагина. Тарихий номлар "мағзини чақадиган" мутахассислар қадимий атамаларни тиклашда халқимиз, маданиятимиз олдида қарздордирлар. Ўзимиз истиқомат қилаётган жой, маҳалла номларини қайта кўриб чиқиш, булар ҳақида ҳар бир вилоятда махсус китоблар чоп этиш лозим. Суюн Қораевнинг "Ўзбекистон вилоятлари топонимлари" китоби бу борада олдинга ташланган дадил қадамдир.

Сайфиддин ЖАЛИЛОВ,
Мўминжон МАМАЖОНОВ,
Ҳошимжон СОЛИЕВ

Журналларни варақлаганда...

Яқинда "Олтин мерос" халқаро жамғармаси Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллигига бағишланган илмий-оммабоп, тарихий-маърифий, безакли журнални нашр эттирди. Ўзбек, рус ва инглиз тилларида чиқарилган ушбу журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллигини нишонлаш тўғрисида"ги қарори билан очилади.

Хоразм вилояти ҳокимининг ўринбосари У.Жумагалдиевнинг "Илм-фан — ижтимоий тараққиёт омили" мақоласида Хоразм Маъмун академияси тарихи, бу тарихнинг аҳамияти, қайта тикланган Маъмун академияси таркиби ва айни пайтдаги фаолияти ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, журналда Амирқул Каримовнинг "Хоразм таърифи" сарлавҳали шеъри, Хоразм Маъмун академияси раиси, УрДУ ректори А.Саъдуллаевнинг қадимий ва навқирон академиянинг ўтмиши ва бугунги куни ҳақида ҳикоя қилинган мақоласини, тарих фанлари доктори М.Маҳмудовнинг "Ўрта аср юлдузлари", А.Салим-Гареевнинг "Ибн Ирак — первый учитель Беруний" ҳамда хоразмлик алломаларимиз ҳаёти, уларнинг ахлоқ ва тарбия борасидаги қарашлари, воҳа табиати, жаҳонга машҳур обидалари, адабий муҳити, суғориш тизимлари ва бошқа мавзулардаги мақолалар жамланган.

* * *

Кичкинтойларга хуш кайфият бағишлаб, уларнинг ақлини чархлайдиган "Бекинмачоқ" журналининг шу йилги 4-сони болаларга эмоционал туйғу бағишлайдиган, "қувноқ" рангларда берилган — болаларни фикрлашга, мушоҳада қилишга ўргатадиган турли-туман материалларга бой. Бу журнал, айни пайтда ҳам ўйинчоқ ("Ўзинг яса"), ҳам бадиий термалар мажмуи (эртак, шеър, тез айтишлар), ҳам мантиқни синаш ("Ўйлаб топ!") воситасидир. Ушбу сондаги "Алифбо оламига саёҳат", "Ҳуснихат" болани саводхонликка ўргатса, "Биласизми?", "Мен санашни биламан" рукнидаги суратли машқлар болаларнинг математик тафаккурини ўстиришга хизмат қилади. "Навоийнинг дўсти" ривоятини бувижонлар ўқиб беришса, бу болажонларнинг, нутқи ўсишига, қадриятларни англай бошлашига жуда яхши кўмак беради.

Шунингдек, топишмоқлар, саргузаштга асосланган рангли расмли эртак, боланинг ўзи бўяшига, ясашига мўлжалланган чизмалар ҳам кичкинтойларни бош қотириб ўйлаб, ижодий фикрлаб "тер тўкиш"га илҳомлантиради. Хуллас, "Бекинмачоқ" ўйнаб ўйлашга ва ўйлаб ўйнашга жалб эта олиши билан кичкинтойларни, ҳатто катталарни ҳам бефарқ қолдирмайди.

Башорат ОТАЖОНОВА

КУЗ — БАРГЛАР ҚЎЙНИДА БЕРКИНГАН ХАЁЛ

* * *

Ҳарир булутларнинг чокини сўкиб,
Мовий бўшлиқларни ёряпман, Она!
Оёқларим ерга кетяпти чўкиб,
Тоғлардан-да ўсиб боряпман, Она!

Бедор туйғулардан сармаст ётибман,
Бош қўйиб қисматнинг болишларига.
Заъфарон хазонлар янглиғ қўндим ман,
Хастакўнгил кузнинг нолишларига.

Бир куни болалик дўниб эртакка,
Дуога қўл очар саждагоҳим — Ер.
Ҳурлар поклик тўшаб кетган йўлакка
Менинг юрагимдан тўкилади шеър...

* * *

Ўн олти ёш — ҳурлар соғинч тўккан юрак,
Ўн олти ёш — соддагина синглим менинг.
Ўн олти ёш — шўхликларни кўмган йўлак,
Болаликдан аразлаган кўнглим менинг.

Ўн олти ёш — қўшнимизнинг ўчоғида
Битта қўли куйиб қолган қўғирчоғим.
Ўн олти ёш — боламкнинг қучоғида,
Эртаклардан тилаб олган шамчироғим.

Ўн олти ёш — ўйинқароқ шамол билан
Варраклари учиб кетган йиғлоқи қиз.
Ўн олти ёш — ўйнаб юриб ҳилол билан,
Лой кўчада қолиб кетган битта юлдуз.

Ўн олти ёш — нурдан чодир тикиб, Осмон
Кўзларида кулаётган шаддод қуёш.
Ўн олти ёш — мен соғинган кўҳна армон,
Қўлларимда ғижимланган сабр-бардош.

Ўн олти ёш — шўхликларни кўмган йўлак,
Болаликдан аразлаган кўнглим менинг...

* * *

Сиз билан ёнма-ён яшайди қўрқув,
Сукунат пойлайди остонангизни.
Кўзингизни ташлаб кетади уйқу,
Ёлғизлик силайди пешонангизни.

Кўкарган деворлар бермайди садо,
Аламдан титрайди бармоқларингиз.
Шунчалар торайиб кетади дунё,
Ҳеч қайга сиғмайди гуноҳларингиз.

Пойингизга улкан нафрат йиқилар,
Қарғиш уриб кетар юрагингизни.
Сизнинг бўғзингизга алам тиқилар,
Афсус босиб кетар йўлагингизни.

Ҳаловат топмайсиз, топмайсиз таскин,
Қўйнингизда мудрар бир улкан армон.
Сизни кўтаролмас фаришта замин,
Бошингизга қулаб тушади осмон.

Сизнинг устингиздан йиғи кулади,
Кўксингизга ўзин осади ғамлар.
Хонангизни безар ҳижрон гуллари,
Сиз мени соғинмай қўйсангиз агар...

* * *

Ҳансирайди толиққан қуёш,
Ўз ўтига ўзи қоврилар.
Қисмати шўр булутлар бебош,
Орзулари кўкка соврилар.

Қишлоқ ётар терга беланиб,
Кун жонидан ўтгандай роса.
Ранг сўрайди тундан эланиб,
Бағри ўнгиб кеттан дарвоза.

Тўқсон ёшли ҳассали чолдай,
Мудраганча турар сўрилар.
Қуруқ бўйин яшира олмай,
Куймаланар кекса мўрилар.

Мажнунтоллар — янги келинчак,
Кўзларида соғинчнинг расми.
Осмон — гўдак тўла беланчак,
Майсаларнинг келар ҳаваси.

Оғзини чўғ куйдирган тандир,
Кийиб олган мотам кўйлагин.
Ўчоқларнинг нигоҳи тахир,
Кўзларида оқар ўйларим.

Чойшабига ўранади тун,
Дир-дир титрар мағрур дарахтлар.
Қора тундан қўрққани учун
Ойнинг юзи оқарар баттар.

Ҳансирайди толиққан кеча...

* * *

Қуёшни уйига кузатар туман,
Тераклар пойига чўкиб борар нур.
Куз — бизни айирган сариқ ёсуман,
Боғ четида кузни қарғайди ғурур.

Ёмғирлар қўйнидан тўкилган тилак,
Сочимни бўяйди камалак рангга.
Сукунатни қучиб мудрайди йўлак,
Сарғайган хазонлар — ғийбатчи янга.

Боғ...
Мажнунтол ости...
Икки ўриндиқ.
бағрида зерика бошлайди шамол.
Куз — етим қолган қиз, кўйлаги йиртиқ,
Куз — барглар қўйнида беркинган хаёл...

КУЗ

Бир пари ҳуснига ўхшатиб кузни,
Оташ қучоғига отгандим ўзни.

Момиқ тўшагида уйғонган маҳал
Ул пари ёнимда тўлғониб ётар.

У ҳам уйғонди-да, менга боқ деди,
Дунёвий бир сеҳр мужассам эди.

Кўзидан юлдузлар сочилиб кетди,
Оқ либос ичинда очилиб кетди.

Ёнингда париваш, ухлаб нетасан,
Паридан олислаб қайга кетасан?

Бу дамлар ғанимат, ёрни қучиб қол,
Олтин шарбатидан бир бор ичиб қол.

Сархушлик ҳислари жўш урар танда,
Жаннат ҳурлари бор Ўзбекистонда.

Гўё келган каби қайта ҳаётга,
Ашур, шу фаслда етдинг муродга.

Ашурали БОЙМУРОД

ФАСЛЛАРДЕК ЯШАЙДИ ОДАМ

Ёз, баҳордек яшайлик, аммо
Хазон фаслин кўрмасин инсон!

ЁМҒИРЛИ ТУНДА

Деразамни чертар совуқ томчилар,
Ювиб ўтган каби висол изларин,
Олис қоялардан оқар шунчалар,
Ёмғирга тикилиб, тинар кўзларим.
Дардли ҳасратимга бўларми шерик?
Йўқ, асло ҳижроннинг кўз ёши эмас,
Бир туйғу яшайди, у ҳамон тирик,
Кўклам ҳавосидан олади нафас.
Йўқ, менинг кўнглимга бермангиз таскин,
Рашкимни қўзғатманг, сиз ёмғир бекор,
Қалбимда жўш урар муҳаббат бетин,
Мен тонгги шафақни кутарман бедор.
Майли, сиз ёғингиз юксакдан фақат,
Бизни айри этган йўлларни ювиб,
Мен эса бахтимни авайлаб, ҳар вақт
Сиз юрган йўллардан бораман қувиб.
Сиз ювинг ҳув ўша қоя-тошларни,
Унда оҳангларга алданган эдим,
Майли, олиб кетинг кўздан ёшларни,
Аммо ювилмасдир қалбдаги севгим...

КЎЗЛАР

Кўзларимга ўхшармиш кўзинг,
Ҳайратланар кўрганлар бизга,
Тонгда кўрган осмоним ўзинг,
Дунё сиғар шу чўлпон кўзга.

Кўзларингдан олганман зиё,
Тонг сиёҳи — нигоҳларингдан,
Бир Оролга туташмиз гўё,
Дариғ тутма қучоқларингдан.

Сен самодан кўзимга боқиб,
Бир юлдузни кўрганман дединг.

Асли, билким, кўзимда ёнган
Чақноқ юлдуз ўша сен эдинг!

ЮРАК ЗАРБИ

Ҳар тонг юрак зарбидир,
Уйғонади янги кун.
Оқшом висол фаслидир,
Ойни қизғонади тун.
Тун — юракнинг қийноғи,
Дукиллайди тинмасдан.
Қўлда ойнинг ўроғи,
Кетмас кўкни ўрмасдан.
Бир зарб билан оқшомни
Етказади тонгларга,
Гўё субҳда бир жонни
Тутқазади тонгларга.
Муштдеккина юракнинг
Ярми — ёруғ, ярми — тун,
Ўша жонсан, юрак — сен,
Яратавер Янги кун!

ФАСЛЛАРДЕК ЯШАЙДИ ИНСОН

Тўрт табиат одамларга хос,
Дил кўкида мангулик — офтоб,
Фаслларки, бир-биридан соз,
Ўн икки ой — ўзи бир китоб.

Фасллардек яшайди инсон,
Гул ишқида ёнгай юраклар,
Кумуш қишдек ухлоқ ногаҳон,
Ва баҳордек уйғоқ тилаклар.

Ҳаёт тинмай бораркан тоблаб,
Қалби ёздек кенглик истайди,
Келажакка умидин боғлаб,
Чўққиларга отин қистайди.

Ва қалбида етилган наво,
Олтин куздек тўкаркан шу он,

Омон МУХТОР

МЕЗОН

Ҳикоя

Бу аслида, устозларимиздан бири узуқ-юлуқ тарзда айтиб берган воқеа. Мен айрим кузатувларимни қўшиб, уни тартибга келтирганча, эътиборингизга ҳавола қиляпман.

* * *

— Сиз билан суҳбатлашмоқчи эдик.

— Ҳозир вақтим йўқ, — дедим.

Усти ёпиқ, қишки гулхонада айланиб юрган эдим. Гулхона тўрига ўтиб, ўпкамни босолмай бир оз йиғлаб ҳам олдим. Кимнингдир афт-башарасини кўриш кўнглимга сиғмаётган эди.

Эшик олдида қотган ўрта ёш, ориқ-озғин, новча киши ярим ўгирилиб, ёнидаги хотинини ташқарига чиқартирди. Кейин, ўзи ҳам орқага тисарилиб, индамай эшикдан чиқа бошлади.

— Тўхтанг, — дедим.

Унинг юзи қоқ суякдан иборат, кўзлари ичга ботган, фақат эгнидаги зангор кўйлак сал унга ранг берган эди. Қандай чиқиб кетаётган бўлса, шундай мутелик билан тўхтади.

— Тадбирга чақиришганми?

У бош силкиди.

— Вилоятданмисизлар?

У яна тасдиқлади.

— Майли. Мен ҳам етиб бораман. Ўша ерда гаплашармиз, — дедим.

Баъзи катта йиғинлар шаҳар этагидаги боғда, янги қурилган ҳашаматли кошонада ўтар эди. Мен бугун бирор соат олдин келиб қолиб, боғни айланган, эшиги очиқ гулхонага кириб кетган эдим. Биров кўзи тушиб, эр-хотинга дарагимни айтган бўлиши керак.

Гулхонадан чиқиб устимдаги чангни қоқдим. Оқар сувда юз-қўлимни ювдим. Ниҳоят, икки ён терак бўй чўзган хиёбондан кошонага қараб кетдим.

Йиғин замонавий шаклда расмиятсиз, дастурхон атрофида ўтаётган эди. Бир неча дўстларим мени қуршаб, ичкарига бошлашди. У ён-бу ён қарадим. Ҳалиги эр-хотин чеккада, яна бир аёл ва икки чол ўтиришибди. Уларни ёнимга чақиришнинг ҳам, ёнларига бориб ўтиришнинг ҳам иложи йўқ.

Мажлис-зиёфатга чалғигандек бўлдим.

Лекин давра совушини кутмай дўстларим билан кошонадан чиққанимда, мендан олдинроқ чиқиб пойлаб турган эр-хотинга кўзим тушди.

Атроф қуюқ дарахтзор.

Хилват бир йўлкадаги харакка бориб ўрнашдик.

— Хўш? — дедим. Булар мухлис, шунчаки танишиб, икки оғиз гаплашмоқчи деб ўйлаган эдим. Фикрим тезда ўзгарди. Ориқ-озғин киши биқинига хотини туртиб қўйиб, кутилмаганда:

— Бошимизга кулфат тушди. Биргина қизимиз бор. Ундан айриладиган бўлиб турибмиз, — деди.

— Нега? Касалми?

— Касал эмас. Соғ ҳам эмас, — деб қизиқ гап қилди у. — Кейинги кунлар бошқача бўлиб қолган. Маҳал-бемаҳал уйдан чиқиб кетади. Қаерга кетди, қандай юрибди, билмаймиз. Кундан-кун сўлиб боряпти. Жони суғуриб олингандек.

— Бировни яхши кўрадими?

— Бу аниқ, — кўзлари ичга ботган киши хижолат чекиб қизарди. — Айтиш ноқулай бўлса ҳам... бир йигит билан учрашиб юрган. Йигит уни ташлаб, дугонасига уйланган... Ўзини бир нарса қилиб қўймасин, деб қўрқяпмиз. Бизга ёрдамингиз керак.

— Қишлоқдан келсак, аҳвол шу, — деди то ҳамон оғиз очмаган хотин. — Уни олиб кетолмаймиз. Ўзимиз ҳам кетолмай турибмиз. Илтимос.

Воқеа оддий эди. Шоир айтмоқчи:

"Бевафо кўп экан дунёда,
Муҳаббат йўқ экан дунёда..."

Аммо эр-хотин менга Ҳазрати Хизргами, бошқа бирон ҳожатбароргами юзлашгандек, ҳуркак ва илтижоли тикилишган эди.

Сўнгги йиллар ичида одамлар орасида танилиб, барча "Шароф домла! Шароф домла!" деб арбобга айланиб қолганимдан буён мендан бировлар ёрдам кутиб, баъзан мурожаат қилишади. Олдинлар сезмаган эдим, дунёда дарди-ҳасратини кимга айтиб чора-нажот топишини билмай, гангиб юрган киши ҳам оз эмас экан. Аламли жойи, улар менинг ўзим қанчалик ҳимояга муҳтож эканлигимни ақлларига сиғдиришолмайди.

Ана, қаттиқ хасталаниб, толиққан вужудимда ҳаёт ва ўлим жанги бораябти. Тезда касалхонага ётишим керак, бу иш нима билан тугайди, ёлғиз Худога аён! Боя боққа келганимда гулхонага кириб йиғлаб олганимнинг ҳам сабаби шу эди.

Ҳозир паришонланган эдим:

— Мен у қизни танимасам, билмасам.

— Сизни домлам деганди.

— Бизда ўқийдими?

— Учинчи курс, — деди ориқ-озғин киши.

— Исми нима?

— Байрамжон.

Кимдир биз, домлаларни ҳар қандай талаба (ёки толиба)ни дарҳол эслайди, деб ўйласа, адашади. Билим даргоҳи бир дарё. Гоҳо ўқиётган билан битирганни ажратолмайсан. Кўпинча исми-ю, афти-ангори "алоҳида" келади, яхлит тасаввур қилиш қийин. Бунинг устига, олимларга хос хаёлпарастлик ва арбобларга хос учраган кишини эслаб қолишга имкон йўқлиги!

Мен эр-хотинга таскин бериш ўрнига, Байрамжонни ҳеч кўз олдимга келтира олмаётганимданми, ўз аҳволим оғирлигини унута олмаётганимми, негадир асабийлаша бошлаган эдим. Ўзимча ўйлаётган эдим: "Бир йигит билан бир қиз (тўғрироғи, бир йигит ва икки қиз)нинг махфий муносабатига қандай аралашасан?! Улар буни истайдими?! Бунга сенинг ҳаққинг борми?!"

— Мен у қизни барибир эслолмадим. Суриштириш керак, — дедим эр-хотинга. Кейин, бехос жаҳлим чиқа бошлади. — Бу қанақа гап?! Ўзини тутолмаса! Ҳар нарсага сапчийверса... Ҳаёт бу!

Эр-хотин ортиқ индамай ўринларидан туриб, эгилиб-энкайишди.

Яна орқага тисарилишди.

Кетишди.

* * *

Мен аччиқ-алам устида юрган Байрамжонгаю унинг ота-онасига қайси йўсинда бўлмасин, меҳрибонлик кўрсатишни истар эдим. Айниқса, бўйнимга вазифа юкланган, бировнинг хиёнати бу оила учун жабрга айланган эди.

Лекин ўша кунлар, эртасигами ёки индини, касалхонага ётдим.

Соғлиғим оз-моз ўнглангач, университетдан воз кечишимга тўғри келди. Кексалар айтмоқчи, қолган умримизни роҳат-фароғатда ўтказайлик, деб уйда ётиб имкон даражасида илм билан шуғулланишга киришиб кетдим. Олим ва арбоб сифатида мартабам менга етарли эди.

Шу тахлитда орадан беш-олти йил ўтди.

Худо кечирсин, Байрамжон ҳақидаги гапни буткул унутиб юборган эдим.

Дунёнинг ишлари қизиқ. Қайсидир байрам арафаси эди, кўчада ясан-тусан қилган қизларга кўзим тушди. Ёнимда бораётган бир дўстим ҳам завқланиб қараб, байрамжон-да, деди. Шу асно шаҳар этагидаги боғ, аҳволим оғир пайтда менга учраган эр-хотин лоп этиб ёдимга тушди. Буниси майли. Дарсхонада барчадан орқада сал қисиниб ўтирадиган, жўн бир саволга жавоб

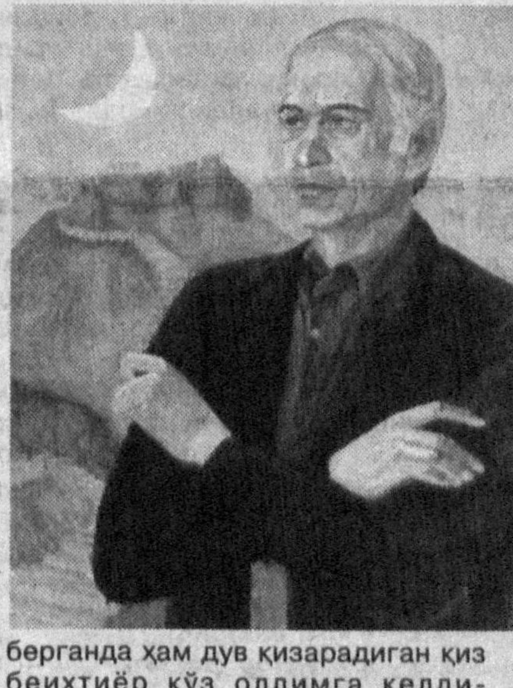

берганда ҳам дув қизарадиган қиз беихтиёр кўз олдимга келди-қўйди. Ўша қизнинг тақдири кейин нима бўлди экан, деб ўйлаб хаёлим қочгандан-қочди.

Шу кундан бу савол менга "ёпишиб олиб", ҳаловатим йўқолди. Назаримда, таъсирчан Байрамжон тоқатсизлик қилиб, фожеа рўй берган эди. Вақтида чора-тадбир кўриб унга ёрдам бера олмаганимдан изтироб чекаётган эдим... Аммо ўзимни айбдор сезиш баробарида, оқланишга ҳам уринмоқда эдим. Хўп, сен қўлидан бир иш келадиган ҳолда эмасдинг! Қолаверса, дунёдаги барча бедодликларни бартараф этиш сенинг вазифангми?! Бунинг устига, парда ортида бўлган муносабат (муҳаббат савдоси) ҳар ким "бурнини тиқавермаслиги"ни талаб қилади. Сенга "вазифа юклаш"нинг ўзи бемаънилик эди. Бунга жиддий қараб бўлмайди! Яна, даҳшатли бир ҳақиқат. Кимнингдир насибаси ўзига суиқасд қилиш бўлса, у бир куни барибир шунга етиб боради, дейишади. (Мен фаталист эмасман, лекин доим менинг ақлим Буюк Ирода олдида ожиз келади. Руҳшунос олимлар таъкидлашича, ҳатто ҳалокатга учрайдиган тайёра-самолётга ҳам одатдагига кўра камроқ одам минар ва улар асосан, бунга маҳкум этилган кишилар бўлиб чиқар экан!) Шу билан бирга, халқда ниятни яхши қил, ҳамма нарса ниятга боғлиқ, деган тушунча бор. (Замонавий тилда айтганда, кўпинча инсон ўз ҳаётини ўзи "режалаштиради".) Инсонга ҳар ҳолда қисматни ўзгартириш имкони ҳам берилган. Инсон чироқ ёқишга қодир бўлса, рўпарасидаги қоронғи йўл шубҳасиз, ёришади.

Қисқаси, ўтган воқеани эслаш баҳонасида минг хил хаёлга бордим. Неча йил давомида бот-бот, айб менда эмасми ёки мен айбдорманми, деб безовталанганим сабабли ўз ҳаётимга қайта-қайта назар ташлашга мажбур бўлдим. Айтиш мумкин, Байрамжоннинг тақдири ҳақидаги савол ўрнини бора-бора, мен ўзим кимман, қандай одамман, қабилидаги саволлар эгаллай бошлади... "Одам ўзи-ўзини бошқалардан кўпроқ билиши", бунга зид ҳолатда "сенга тўғри баҳони атрофдагилар бериши" — булар бари ҳавойи гап! Одам ўзи-ўзини билса, минг йиллар бунчалик тубан ва забун яшамас эди! Атрофдагилар тўғри баҳони берса, дунё ҳам боридан батамом ўзгариб кетар эди! Мақсадга кўчсак, — "эй ўзингни ҳолатингни билмаган, Асроркул!" деган эски ашула — мен олдиндан, ҳар қачон ким, қандай эканлигим бобида фикр юритиб келганман. Аммо энди илк дафъа юзлашгандек, чуқур ўйлашга тушган эдим.

Атрофимдаги кишилар аксари мени "яхши одам", пиликни кўтаргилари келганда "улуғ одам" дейишади. "Ёмон одам", ерга уришни истаганда оппа-очиқ "худбин", "аҳмоқ" дейдиганлар ҳам йўқ эмас. Умуман, мақтов керак бўлса — мақтов, танқид керак бўлса — танқид учун сўз ҳам, уни амалга оширадиган киши ҳам топилади. Менинг ўзимчи? Баъзан кўзгуга қарагандек намойишда фақат умримдаги хатолар, гуноҳларни кўраман (ана, нодонлик қилиб бировларга озор берганим ёки аниқ мисол, ёш пайтим машинада бир болани уриб кетиб, мажруҳ қилиб қўйганим хаёлимда жонланади). Юрагимни ғашми, қўрқувми қамрайди. Баъзан аксинча, фақат умримдаги кўркам томонларни кўраман (ана, маломатли йилларда туҳматга қолган қанча одамни ҳимоя қилганим ёки аниқ мисол, икки етим болани фарзандларим сафида тарбиялаб вояга етказганим хаёлимда жонланади). Суюнаман. Худога шукрона келтираман... Одамнинг бутун ҳаёти аслида, соат кафтгирига ўхшаб, ёвузлик ва эзгулик орасидаги тебранишдан иборатми?! Икки елкада икки фаришта ёзиб боргани каби ҳар бир одам ҳаётида бўлган ёвузлик ва эзгуликни ўлчайдиган тош-тарозу борми?! Комил инсон дегани шу соат кафтгири билан тош-тарозини тасаввур қилиб, энг аввал ҳар ким ўз устидан ўзи ғолиб келиши эмасми?! Ҳаётда учраган тўсиқларни, бало-қазони енгиш эмасми?!

Шундай хаёллар оғушида тунлар уйқум ўчиб, азобланиб юрган эдим.

Ўтган кўклам кунлари бир тўп олимлар даврасида сафарга чиқдим.

Яқин-узоқ турли туманларда катта-кичик қироатхоналарда учрашувлар ўтказдик. Ҳаёт кузатувларим, кўнгилдаги "дард"ларимни ўртоқлашиб, кўпдан буён буюрмаган ҳолат — вужудимда қушдек енгиллик сездим.

Ниҳоят, уйга қайтиш тараддудига тушдик. Кимдир:

— Яхши бир мактаб бор. Кўрмайсизларми?! — деди.

Мактаб обод, янги ускуналар билан безалган экан. Муҳими, ўқувчилар ташландиқ ерни боққа айлантириб, музей ташкил этишган экан. Биз илож-ноилож рози бўлдик.

Мактабга борсак, қоровулдан бўлак ҳеч зоғ йўқ. Ўзимиз бинони, боғни томоша қилдик.

Шу пайт узун йўлкадан ҳаллослаб югуриб келаётган бир жувон кўринди.

— Директор! — дейишди мезбонлар.

Жувон ёш бир қизчадек югурмоқда эди. Яқинлаша бошлади.

— Шароф домла!

Не кўз билан кўрайки, қаршимда Байрамжон дув қизариб турарди.

Мен ҳаётимда биронта собиқ шогирдимни учратганимда ўзимни бунчалик бахтиёр сезмаган эдим...

ЁН ДАФТАРДАГИ ЁЗУВЛАР

ОЛМА ВА КАШФИЁТ

Машҳур илмий кашфиётларнинг дунёга келиш сабабларини турли-туман тасодифларга боғлайдилар. Масалан, Архимеднинг гидростатика ва Ньютоннинг бутун олам тортишиш қонунларининг яратилишига туртки бўлган воқеалар ҳақида ғаройиб гаплар юради.

Юнон олими Архимед чўмилиш мақсадида сув билан тўлдирилган ваннасимон идиш ичига тушади... ва дарҳол идишдан чиқиб, "Эврика!" яъни "Топдим!" дея хитоб қилганича, кийинишни ҳам унутиб, кўчага югуриб кетади. Идишдан тошиб чиққан сувни кўрган Архимед суюқликка ботирилган жисмга таъсир этувчи куч ҳақидаги ўз қонунини очган эмиш.

Боғда сайр қилиб юрган Ньютоннинг бошига дарахтдан олма узилиб тушади. Улуғ олим бир дарахт тепасига, бир ерга қарайди... ва бир-биридан маълум масофада жойлашган жисмларнинг ўзаро тортиш кучини ифодаловчи қонунни ўша жойнинг ўзида қоралайди.

Биз ҳам ваннага тез-тез тушиб турамиз. Бошимизга олма тегиб ҳам туради. Ҳаётимизда яна қанчадан-қанча қонунбоп воқеалар содир бўлади. Аммо... Демакки, янги қонунларнинг яратилиши қандай шахснинг чўмилишига ва қандай шахснинг боғда сайр қилишига боғлиқ экан-да!

...Мен бу лавҳани дастлаб шу тарзда якунлаган эдим. Кейинчалик буюк олимлар ҳаёти ва фаолиятлари ҳақидаги асарларда битилган сатрларни ўқиб, бу якунимнинг ўта жўнлигини англадим. Ўқиган сатрларим сизларда ҳам қизиқиш уйғотар деб, уларнинг маъносини келтиришни лозим топдим.

"Фан ва техника соҳасидаги улкан кашфиётлар тасодифан рўёбга чиқиши мумкин".

"Ҳадсиз тасодифлар ҳаммага ҳам рўбарў бўлади-ю, бироқ кўплар унга дуч келганларини ҳатто билмай қоладилар".

"Тасодифларни ўз вақтида пайқаш фақатгина ҳақиқий олимларга хос бўлган хусусиятдир".

"Ҳақиқий олим ижодий хаёл суриш қобилиятига эга бўлади. Хаёлпарастликдан кўпинча ақл бовар қилмайдиган фикрлар келиб чиқади".

Демак, тахмин қилинаётган у ёки бу оламшумул илмий-техник янгилик ҳақидаги фикр, ҳамманинг эмас, балки Архимед, Ньютон каби улкан олимлар миясида узоқ вақт пишиб етилади, ванна ёки олмага ўхшаш тасодифга дуч келгач, кашфиёт тарзида ялт этиб ташқарига отилиб чиқар экан.

ОЛИМ ВА БОШОҚ

Домла ўз соҳасининг кучли олимларидан. Китоблари ҳам, шогирдлари ҳам кўп. Анча кексайиб қолганига қарамасдан, олий мактабда дарс беради. Дарсларида талабаларнинг давомати доимо юз фоиз бўлади, чунки улар профессорнинг ўзини ҳам, машғулотларини ҳам жуда яхши кўришади. Ёш олимларни етиштириш, ҳа, айнан етиштириш масаласига жиддий қарайди. Бу борада ўзининг синалган системаси бор. Бакалаврлар ичидан бўлажак магистрларни, уларнинг орасидан бўлажак аспирантларни танлаб олади. Магистрларни фан номзодларига, уларни фан докторларига бириктириб қўяди. Фан номзодларининг деярли барчаси докторликкача етиб боради.

Домла ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам бирдек талабчан. Аммо... 10-15 йиллар олдин бошқаларга бўлган талабчанлиги ўжарликка айланиб кетарди. Илмий ишлар ҳимоялари пайтида фақатгина уларнинг камчиликларини тилга олар, охирги баҳоси эса доимо битта эди: "Бу диссертациядан ҳам, бу диссертантдан ҳам ҳеч нима чиқмайди". Бу фикридан умумий овоз бериш пайтида ҳам орқага қайтмасди.

Илгари домланинг шундай "баҳо"сига сазовор бўлган олимлардан бирининг навбатдаги шогирди яқинда докторлик диссертациясини ёқлади. Домла кенгаш аъзоси сифатида унинг муҳокамасида қатнашди. Ўз сўзини ишнинг камчиликларидан бошлади... ва ижобий натижаларини эътироф этиш билан якунлади. Энг кутилмагани — бу гал ўзининг доимий "баҳо"сини такрорламади.

Домла сўзини тугатиб, ёнимга келиб ўтирди. Унга ҳайронлик билан аста қараб қўйдим. Домла портфелидан ўзининг янги чиққан китобидан биттасини олиб, олдимга суриб қўяр экан, секингина деди: "Китоб ичида бир варақ қоғоз бор, дастхат — насиҳат ўрнида қабул қиласиз".

Кечқурун китоб ичидан варақни олиб, ўқидим. Унда "Ҳақиқий олимлар буғдойзордаги бошоқларга ўхшайди. Ҳали бошоқлар тўлишмай туриб, нашъу намо билан ўсади ва юқорига мағрур бўй чўзади, аммо у кўпчиб, донга тўлишиб, пишиб етилгани сари юввош тортиб, бошини қуйи эгади", "Биз кўпинча бошқаларнинг нуқсонини гапирамизу, лекин ҳамма вақт ҳам улардан ибрат олиб, ўз камчиликларимизни тўғирлайвермаймиз", "Фақат тентаклар ва мурдаларгина ҳеч қачон ўз фикрларини ўзгартирмайдилар" деган ҳикматнамо сўзлар домланинг қўллари билан чиройли қилиб ёзиб қўйилган экан.

ИККИ ҲИКМАТ

Бир олим бор, кўпчилик ўртамиёна олим, дейди.

Илмий анжуманларда узундан-узоқ маъруза қилишни ва якунида мақтовлар эшитишни жуда-жуда ёқтиради. Аммо ҳеч кимдан, ҳеч нарсадан кўнгли тўлмайди. Зўр олимни зўр дея мақтаганини афсуски, ҳеч ким эшитмаган.

Шу олим тубандаги иккитагина ҳикматни бир мартагина бўлса ҳам ўқиб ва уқиб олишини истардим: "Хизмати кам кишилар бошқаларни кам мақтайди" (Плутарх, юнон файласуфи), "Одамларга диққат билан разм солсангиз, ҳеч кимни мақтамайдиган, ҳаммани ёмонлаб, ҳеч кимдан кўнгли тўлмайдиган одамларнинг ўзи айни ҳеч ким ёқтирмайдиган одамлардир" (Лабрюйер, француз ёзувчиси).

Муҳаммад ТОШБОЛТАЕВ

ИБРОҲИМ РАҲИМ ГУЛИСТОНИ

Атоқли адиб ва ўзбек журналистикаси юлдузларидан бири устоз Иброҳим Раҳимга, у бошқарган "Гулистон" журналига биз ёшлар жуда ҳавас қилар эдик. Ёшлик вақтимизда жамият ҳаётининг долзарб муаммолари ҳақида фаол яхши ёзадиган ижодкорлар — Суннатилло Анорбоев, Султон Акбарий, Рустам Раҳмон, Ҳамид Нурий, Сайёр "Гулистон" журналида, устоз Иброҳим Раҳим раҳбарлигида ишлар эдилар. Биз буларнинг яхши ёзишига ҳам, "Гулистон" таҳририятида ишлаётганига ҳам ҳавас қилардик.

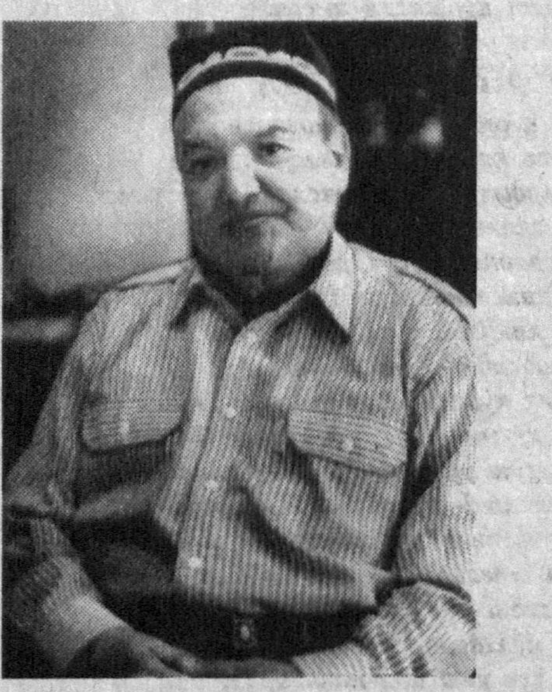

Гулистон журнал, ўттизинчи йилларда ҳам нашр этилган бўлиб, унинг саҳифаларида Абдулла Қодирий, Чўлпон, Авлоний, Сўфизода каби буюк ижодкорлар фаол чиқиб турган. Биз эслаётган даврда, 1967 йилда "Гулистон" журналининг иккинчи умри бошланди. Буни "Гулистон" ижодий умрининг иккинчи гуллаб-яшнаган даври дейиш мумкин эди. Янги "Гулистон"нинг биринчи сони муҳаррир Иброҳим Раҳим ва унинг сафдошларининг фидойиларча ижодий изланишлари билан қандай бўлиб чиққанини бизнинг замондошларимиз ҳозиргача завқ-шавқ билан эслайдилар. Ўша вақтда коммунистик мафкура, мустамлакачилик ҳолатига қарамай, жамиятимиз маданий маънавий иқлимини яшнатиб юборди. Унинг 1-сонида босилган Алихон Тўра Соғуний таржимасидаги "Темур тузуклари"нинг бошланиши, кейинги сонларида атоқли авар шоири Расул Ҳамзат асари "Менинг Доғистоним" Эркин Воҳидов таржимасида босилиши, жаҳон адабиёти дурдоналарига ва ўзбек шеъриятининг ўша вақтдаги янги чақнаган юлдузлари Абдулла Орипов, Маъруф Жалил, Жамол Камол, Муҳаммад Али, Машраб Бобоев, Чўлпон Эргаш, Асқар Қосим, Ҳалима Худойбердиева асарларига кенг ўрин берилиши "Гулистон" журналини машҳур қилиб юборди. Пиримқул Қодировнинг "Жон ширин"?" ҳикоясида ғўза дефолиацияси баҳонасида ўзбек деҳқонлари, пахтакорлари бошига бутифос, меркаптафос каби заҳарли химикатларнинг ялпи сепилаётгани танқид қилиниши — ўша вақтда катта сенсация — шов-шувга сабаб бўлди. Иброҳим Раҳимнинг ҳукмрон сиёсатга-истибдодга қарши журъатли асарларни кўплаб босиши халқимизнинг тушкунликдаги руҳини кўтарди, жафокаш миллатнинг ҳимоячиси бор экан, деган фикр дилларга нур олиб кирди.

Журналнинг довруғи етти иқлимга таралди, Алихон Тўра Соғуний ва "Темур тузуклари"га ўрин берган журнал хорижидаги ватандошларимиз ҳам обуна бўлди.

Ўша вақтда камина, ёш журналист, республикадаги етакчи газеталардан бири — "Совет Ўзбекистони"да тез-тез чиқадиган мақола ва репортажларим билан танила бошлаган пайтим эди. Адабиётда биздан аввалроқ танилган Хабиб Нўъмон, Жуманиёз Жабборов, Эътибор Охунова, Расул Раҳмон, Анвар Эшонов, Самар Нуров, Охунжон Ҳакимов, Маъруф Жалил, Неъмат Улуғжонов, Муроджон Мансуров ва бошқаларни бош муҳарриримиз ҳуқуқшунос олим Мақсуд Қориев янги-янги ижодий ташаббусларга руҳлантирар эди. Кейинроқ, сафимизга Ўктам Усмонов келиб қўшилди.

Аммо, у вақтда "Гулистон" журналида чиқиш биз ёшлар учун чинакам воқеа эди.

Устозлар ёди

У ерда асари босилган журналист ёки шоирни бахтли инсон деб билардик, табриклар, кутлар эдик. У вақтда биз бош муҳаррир ҳузурига киришга журъат қилолмасдик. Бадиий наср ва адабий танқид бўлимининг мудири, "Бошсиз ҳайкал" достони, "Бир кеча ҳаёли" қиссаси билан шуҳрат топган шоир Сайёр билан суҳбат ҳам биз учун байрам эди. Дўстим Маъруф Жалилга бу одам кўп яхшилик қилган экан (шундай ишларидан бири: Сайёр ака қишнинг қаттиқ совуғида юпун кийинган Маъруфжонни ЦУМга етаклаб, палто олиб кийдирган.) Маъруф Жалил бир куни мени "Гулистон" журналига (ҳозир Адлия вазирлиги жойлашган Сайилгоҳ кўчасига) етаклаб борди, Сайёр акага таништирди. Сайёр ака бир оз суҳбатдан сўнг "Сизнинг баъзи адабий мақолаларингизни ўқиганман, дадил ёзаверинг. Маъруф Жалил — бўлғуси Некрасов, сиз — бўлғуси Белинский ёки Добролюбов, деб мақтади. Бу сўзлар бизни руҳлантириш учун айтилганини тушунардик. "Энди амалий ишга ўтайлик, — деб Сайёр ака менга ижодий топшириқ берди. Пиримқул Қодировнинг "Қора кўзлар" романига тақриз ёзиб келасиз. Икки ҳафта муҳлат". Бу ишончдан севиндим албатта. Уни оқлашга уриндим. Романни аввалроқ ўқиганим учун бир ҳафтадаёқ тақризни ёзиб келдим. Кейин Сайёр ака билан Балзак, Дюма, Флобер ҳақида суҳбатлашдик. Менинг бу адиблар ижодини яхши билганимдан Сайёр ака қувонди. Сўнг мени бошлиғига — Иброҳим Раҳимга мақтаб таништирди. Иброҳим ака ёш суҳбатдошини худди тенгқуридай, жуда эътибор, ҳурмат билан тинглар эди. Охири у бизни дадил ижодий ишларга руҳлантирди.

Камина газетада ишлаб юрганимда Адабиёт ва санъат нашриётида таниқли олим Иброҳим Ғафуров бир таклифни айтди. Журналист Бекмирза Маҳмудов ёзувчи Иброҳим Раҳим ҳақида кичик рисола (адабий портрет) ёзган экан. Бекмирза адабиётшунос эмас, шу ишга шерик — ҳаммуаллиф бўлиб, кенгайтириб, чуқурлаштириб берсангиз.

Бу таклифга рози бўлиб, огоҳ қилдимки, "Бу адибнинг асарлари ҳақида мен танқидий фикрлар ҳам айтаман" дедим. Иброҳим Ғафуров "Ёзаверинг, у киши танқидни бемалол кўтаради" деди. Ҳақиқатан, бу ишни ниҳоясига етказиб, ёзишга тўғри келди. Сайёр аканинг "аванс" мақтови ("бўлғувси Добролюбов ва Белинский") эсимга тушиб, атоқли адибнинг романларини анча танқидий руҳда таҳлил қилгандим. Китоб босилиб чиқди. Устоз, Иброҳим Раҳим нима деркин? — деб хавотирландим. Не бахтки, Иброҳим ака мени кўрганида "Жуда яхши ёзибсиз, раҳмат, жуда хурсандман", деб қучоқлаб, пешонамдан ўпиб қўйди. Сўнг Бекмирза иккаламизни уйига таклиф қилиб, дастурхон ёзди. У киши асосан коняк ичар экан, "Бу офицерлар, зобитлар шарбати" деди ва бизга ҳам узатди.

Камина 1972 йилда Асқад Мухтор таклифи билан "Гулистон" журналига ишга келганимда, Иброҳим ака юқорида зикр этилган миллий руҳни тиклашга хизмат қилгани учун бош муҳаррирликдан бўшатилган эди. Лекин, Иброҳим ака уруш қаҳрамони. Танк ичида Берлингача кириб борган учун барибир эътиборда эди. У ўша вақтда анча юқори мансаб ҳисобланган, умумиттифоқда валюта ҳисобига хорижда ҳам машҳур "Литературная газета"нинг Ўзбекистондаги вакили бўлиб ишларди. Бу ишидан бўшаб, "Муштум"га бош муҳаррир қилиб тайинланганида устоз мени ўз ўрнига "Литературная"га мухбирликка тавсия қилди. Орадан кўп ўтмай, Иброҳим аканинг тавсияси билан Ҳамид Ғулом раҳбар бўлган нашриётга ишга бордим.

Камина Иброҳим Раҳим, Асқад Мухтор маънавий ҳимоясида "Мен-мен эмасман", "Тескари кўзлар сайёраси" каби ҳикояларимни эълон қилдим. Бу асарлар ҳозирги "ЎзАС"да ва "Фан ва турмуш"да босилиб, озми-кўпми тилга тушган эди. Иброҳим ака нозик сиёсатчи ҳам эди, у ҳукмрон мафкурани ўз мақолаларида мақтаса ҳам, бадиий асарларида партия ҳукмронлигини маълум маънода танқид қилишга журъат қиларди. Айни вақтда бунёдкор меҳнат қаҳрамонларини улуғлаб асарлар ёзарди. У "Оловкор", "Ҳилола", "Қўш кечик" қиссаларида, "Чин муҳаббат", "Тақдир", "Ҳаёт булоқлари" ("Ихлос"), "Оқибат", "Фидойилар" романларида публицист эҳтироси билан жамият ҳаётини аналитик тасвирлаш — ҳали ечими топилмаган муаммоларни очиш йўлидан борди.

Иброҳим ака ёш дўстларига ҳам вафодор, содиқ, валламат, олий ҳимматли эди. Янги йил арафасида у киши мен билан бош муҳарриримиз адабиётшунос олим Пирмат Шермуҳаммедовни йўқлаб, уйига чақирди ва қизғин давра суҳбатларида кўнглимиздагини яширмай айтар эдик. Бир куни янги йил арафасида ўтирганимизда даврамизда ажойиб шоир, чўлпоннафасли раҳматли Асқар Қосимов ҳам бор эди. У ўша вақтда тақиқланган бўлса ҳам, бизга Чўлпоннинг А.С.Пушкиндан таржима қилинган "Атиргул" шеърини ўқиб берди. Суҳбат қизиган пайтда камина устоз адибнинг янги романларини танқид қилдим. (Сайёр аканинг мақтовини эслаб — бўлғуси Белинский, Добролюбов). Бу жўшқин суҳбатим ўша вақтда Иброҳим аканинг кўнглини ранжитган бўлиши мумкинлигини энди эслайман. Лекин, у киши буни билдирмади. Ўзини содда, ёш йигитдай ҳис қилиб, "Майли, бу сўзлар мен учун фойдали, менинг учун жон куйдиряпсиз" деди.

Устоз Иброҳим аканинг содда, беғубор қалби, самимияти, ижодий журъати ҳақида яна кўп гапириш, ёзиш мумкин.

Маҳкам МАҲМУД

Таржима — юксак санъат

Ҳерманн Ҳессе 1877 йили Калв шаҳрида яҳудий оиласида дунёга келган. Асарларини ёзишда у Гёте ва Келлер ижодига мурожаат қиларди. Дастлабки романи "Петер Каменцинд"дан кейин унинг "Демиан", "Нарцис ва голдмунд", "Чўл бўриси" каби романлари дунёга келди.

1946 йили Ҳессе бир йўла икки: аввалига Гёте ва кейин Нобел мукофоти билан тақдирланади. "Ҳессенинг "Чўл бўриси" романи менга яна бир марта роман ўқиш кайфиятини ҳадя этди", деб ёзган эди Томас Манн.

Қуйида ТДПУ тадқиқотчиси Абдулазиз Қаюмовнинг "Чўл бўриси" ("ШАРҚ" нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2006) асарининг таржимони, Германиядаги халқаро Ҳерманн Ҳессе жамияти аъзоси Мирзаали Акбаров билан роман ҳамда унинг муаллифи ҳақидаги суҳбатни ўқийсиз.

ЧЎЛ БЎРИСИ — ТАБИАТ ФАРЗАНДИ

Абдулазиз ҚОСИМОВ: — Суҳбатимизни Ҳерманн Ҳессенинг сермазмун ижод йўли ҳақидаги фикрлар билан бошласак.

Мирзаали АКБАРОВ: — Дарҳақиқат, Ҳерманнинг ёшлиги осон кечмаган. 1890 йили Мария Ҳессе ўғлини Гёттингенга олиб келади. "Бунинг боиси, қисман тарбиявий сабаблар билан ҳам боғлиқ эди, чунки мен тарбияси оғир, жуда шўх бола бўлганман ва ота-онамни ҳам кўп қийнаганман, чоғи", деб хотирлайди Ҳессе ўз таржимаи ҳолида. Гёттингенда Ҳессе мактаб имтиҳонларини муваффақиятли топширгач, 1891 йил кузида Маулброннда-ги семинарияга ўқишга келади. Кейинчалик уни ташлаб кетиши эса ёш Ҳессе қалбидаги дастлабки оғир руҳий кечинмаларга сабаб бўлади.

Ёзувчининг ҳаёти ва ижоди билан яқиндан танишар эканмиз, унинг кейинги ҳаёти ҳам осон кечмаганига, шунга қарамасдан адиб баракали ижод йўлини босиб ўтганига гувоҳ бўламиз.

А.Қ.: — Ҳессе 1927 йили ёзиб тугатган, сиз таржима қилган романнинг ёзилишига адибга нима турткi берган? Нега асар "Чўл бўриси" деб номланган?

М.А.: — "Чўл бўриси" романи Ҳессе ижодининг дурдонаси ҳисобланади. Адиб бу асар устида 1924 — 1927 йиллар давомида ишлаган ва у китоб ҳолида 1927 йилнинг ёзида, ёзувчи 50 ёшга тўлган чоғда босилиб чиққан. Асарнинг яратилиши, кўп жиҳатдан, ўтган асрнинг йигирманчи йилларида ёзувчи ўз бошидан кечирган руҳий инқироз билан боғлиқ. Рут Венгер билан никоҳларининг барбод бўлиши, ижодий ишларининг тўхтаб қолиши, ўша даврдаги иқтисодий қийинчиликлар, шунингдек, Германиядаги сиёсий вазият — буларнинг бари ёзувчини тушкун бир ҳолатга, боши берк кўчага киритиб қўяди. У ўзини ҳақиқатан ҳам ёлғиз, ҳолдан тойган, ҳорғин "чўл бўриси"дек ҳис эта бошлайди.

Асарнинг асосий қисмини Ҳарри Ҳаллернинг, яъни "чўл бўриси"нинг ёзишмалари ташкил қилади. Романда воқеалар биринчи шахс — ёлғизланиб қолган эллик ёшлар атрофидаги киши тилидан ҳикоя қилинади. Чўл бўриси — ҳаётдан тўйган, безган, тарки дунё қилган дарвеш. У эллик ёшга тўлган кунида ўзини-ўзи ўлдириш учун устарани шай қилиб қўйган. У ўзини ярим инсон, ярим бўри, деб ҳисоблайди...

Бироқ таъкидлаш жоизки, чўл бўрисининг эсдаликлари ёлғизланиб қолган руҳий хастанинг шунчаки "патологик ёзишмалари" эмас, балки муайян даврнинг ҳужжати, "давр хасталиги", яъни "Ҳаллер мансуб бўлган авлод чалинган невроз" касаллиги тарихидир. Ҳессе ана шу хасталик аломатларини аёвсиз таҳлил қилади. Адиб романнинг Швейцарияда чоп этилиши муносабати билан (1941) ёзган "Чўл бўриси"га сўнгсўз"ида шундай дейди: "Мен, албатта, китобхонларга ушбу қиссамни қандай тушунишлари хусусида маслаҳат бера олмайман ва бермоқчи ҳам эмасман. Ҳар бир ўқувчи ундан ўзига керакли ва фойдали хулосани ўзи чиқариб олаверсин! Чўл бўриси ҳақидаги асар, гарчи хасталик ва тангликни тасвирласа-да, бироқ бу хасталик ўлимга олиб бормайди, бу танглик эса таназзул эмас, балки аксинча: шифо, даво, муолажадир".

А.Қ.: — Романнинг тили ҳақида нима дейсиз? Ундаги "Мен"ни сиз қандай таърифлайсиз?

М.А.: — "Чўл бўриси" романини Ғарб ва Шарқ ғоялари синтези, деб аташ мумкин. Негаки, унда аввало Ғарб ва Шарқ фалсафаси, шу билан бирга, инсоннинг ўз мураккаб "мен"ига қувноқ ва вазмин муносабати, ўз-ўзини билиш, ўз-ўзини топиш сари интилиш акс эттирилган. Бу эса, Ҳессенинг Шарққа, Шарқ фалсафаси ва анъаналарига азал-азалдан ихлоси баланд бўлганидан далолатдир.

"Чўл бўриси" — фалсафий мушоҳадаларга бой психологик асар, тили ҳам шунга яраша, айтиш мумкинки, мураккаб. Бироқ бу нарса асарнинг китобхон томонидан енгил ва равон ўқилишига монелик қилмайди.

А.Қ.: — Ҳерманн Ҳессенинг ижодига унинг ўз ватани — Германияда қизиқиш қандай? Ўзбек китобхонлари "Чўл бўриси"ни сизнинг таржимангизда қандай қабул қилади, деб ўйлайсиз?

М.А.: — Шуниси қизиқки, Германияда адабий танқиднинг Ҳессе ижодига муносабати аксарият ҳолларда салбий бўлган. Бироқ йигирманчи асрнинг иккинчи ярмидан сўнг, айниқса, унга Нобел мукофоти берилганидан кейин адиб ижодига муносабат тубдан ўзгарди. Жумладан, Ҳарвард университети профессори Тимоти Лири: "Чўл бўриси"нинг сўнгги қисми — бебаҳо дарсликдир", дея таъриф берган.

"Чўл бўриси"нинг 2002 йили севимли журналимиз "Жаҳон адабиёти" саҳифаларида эълон қилиниши адиб таваллудининг 125 йиллигига муносиб туҳфа бўлди. Асар бевосита олмон тилидан ўзбек тилига илк бор таржима қилинди. Аслиятдан таржима, ўзига хос қийинчиликларга қарамай, ўзбек китобхонига Ҳерманн Ҳессенинг ижоди билан яқиндан танишиш имкониятини беради, деб ўйлайман.

А.Қ.: — Ҳессенинг бошқа асарларини ҳам таржима қилиш ниятингиз борми? Умуман, адиб асарлари китобхонларга нима беради?

М.А.: — Албатта. Маълумки, келгуси 2007 йилда адиб таваллудига 130 йил тўлади. Шу муносабат билан, ҳозир ёзувчи ҳаёти ва ижоди ҳақидаги бир эссе таржимаси билан бандман. Келгусида Ҳессенинг бошқа асарларини ҳам она тилимизга ўгириш ниятим бор.

Ҳессе асарларидан кўп нарсани ўрганиш мумкин. Бу муболаға эмас. Чиндан ҳам унинг тили ширали, таъсирчан, камалак янглиғ турфа бўёқларга, тагдор, нозик қочиримларга, рамзлар, ўткир ибораларга, асарлари теран фалсафий мушоҳадаларга, фантазияларга бой. "Чўл бўриси" бунинг яққол намунаси. Чўл бўриси, аввало, табиат фарзанди. У табиат билан уйғунликда яшайди. Роман қаҳрамони Ҳарри яшашдан мақсадни — инсоннинг табиат олдидаги бурчи майда ташвишлардан устун туриши зарурлигини англаб етади. Шу билан бирга, Чўл бўриси ҳалол, камтар, камсуқум, иккиюзламачилик, хушомадгўйликни билмайдиган, маърифатли инсон. У китоб ўқийди, ёзади, кўп вақтини кутубхоналарда ўтказади, урушга қарши тинчлик учун астойдил курашади. Одамларнинг ўткинчи ҳою-ҳавасларга ўчлигини, елиб-югуришларини тушунолмайди, замон ва макон тушунчаси унга бегона. Чунки у табиат фарзанди, табиат қандай яратган бўлса, шундай яшашга маҳкум, табиий мувозанатнинг бузилишига жон-жаҳди билан қарши.

Ёзувчи Ҳерманн Ҳессенинг бутун ҳаётини бағрикенглик ва сабр-тоқат билан яшашнинг намунаси, дейиш мумкин. Адиб умри давомида ўз ижодига суяниб яшади. У ўз асарларида олға сурган, олдиндан кўра билган ғояларга — тинчлик, хавфсизлик, ҳамкорлик, аҳиллик ва ҳамжиҳатликка эришишга бугун бутун дунё халқлари интилиб яшаётганликларининг шоҳиди бўлиб турибмиз. Бу эса, ушбу ёзувчи ижодининг умрбоқийлигига яна бир далилдир.

Ёшлар овози

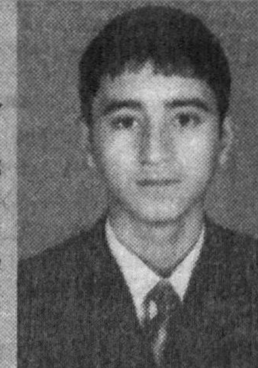

Бугунги иқтидорли ёшларнинг жаҳон адабиёти мумтоз намуналарига катта қизиқиш билан қарашаётгани қувонарли ҳол. Буни "Ёшлар овози" рукнида бериб борилаётган мақолалар, аслиятдан қилинган таржималар ва жажжи тадқиқотлар ҳам тасдиқлаб турибди.

Иброҳим Азиз ўғлининг қуйидаги кузатишлари унинг катта наср сир-асрорларини илғашга, ёзувчи маҳоратини кузатишга яхшигина қобилияти борлигини кўрсатиб турибди. Ушбу мақолани ёш изланувчан йигитга бир рағбат бўлар, қолаверса, газетхонларда ҳам улуғ адиб ижодининг илк даври ҳақида муайян тасаввур уйғотар, деган умидда эълон қиляпмиз.

Танқид ва адабиётшунослик бўлими

Болалик ҳақида бундан бир неча асрлар олдин ҳам ёзишган, ҳозир ҳам ёзишаяпти ва бундай кейин ҳам ёзишади. Дунё адабиётининг талай дурдоналари ана шу фусункор фаслга бағишланган. Жумладан, Л.Н.Толстойнинг «Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик» трилогияси, Марк Твеннинг «Том Сойернинг саргузаштлари» асари, Ойбекнинг «Болалик», С. Айнининг «Эски мактаб», Ғ. Ғуломнинг «Шум бола» қиссалари ана шундай асарлар сирасидан. Мен қуйида улуғ рус ёзувчиси Л.Н. Толстойнинг «Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик» трилогиясини ўқиб кузатганларим ҳақида сўз юритмоқчиман.

Толстойнинг қарийб олтмиш йиллик адабий фаолияти «Болалик» қиссаси билан бошланади. Бу қисса дастлаб ўз даврининг илғор журнали «Современник»да эълон қилинганда муаллиф 24 ёшда эди. Юксак маҳорат намунаси, дея баҳоланган бу асар қисқа вақт ичида ёш ёзувчига катта шуҳрат келтиради. Сўнг бирин-кетин Толстойнинг «Ўсмирлик», «Ёшлик» асарлари олам юзини кўради.

Асарнинг бош қаҳрамони Николенко Иртенев Лев Толстойнинг ўзи бўлгани учун ҳам «Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик» автобиографик трилогия ҳисобланади.

ДУНЁ БИЛАН ЮЗМА-ЮЗ

Лев Толстойнинг «Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик» трилогиясини ўқиб...

ОДАМЛАР БИЛАН ТАНИШУВ

«...18...йилнинг 12 августида, худди мен ўн ёшга тўлиб, кўп ажойиб совғалар олган кунимнинг учинчи куни эрталаб соат еттида Карл Иванович бошим тепасида пашша ўлдирадиган таёқчани шапиллатиб уриб, мени уйғотиб юборди». Китоб шундай оддий жумлалар билан бошланади. Лекин бу парчани мен асарнинг рамзий мундарижаси сифатида қабул қилдим: боланинг уйғотиб юборилиши – унинг даъфатан «кўзи очилиб» бошқа шафқатсиз оламни кўриши, ҳайратланиши, норози бўлишини билдирса, Карл Иванович — ҳаётнинг рамзидай. Чунки у ўқитувчи, пашшанинг ўлдирилиши — дунёнинг шафқатсизлигига ишорадай туюлади. Умуман, бу дебочани Николенконинг келажакдаги тақдирига ишора, десак адашмаймиз.

Толстойнинг бу қаҳрамони фақат гўзалликка, ростгўйликка интилиб яшайди. Асарда унинг мулоҳаза қилиш қобилиятига алоҳида урғу берилади. Масалан, асарнинг бошланишидаги эпизодни олайлик. Ўқитувчиси Карл Иванович ўлдирган пашша Николенконинг бошига тушади. У нега (Карл Иванович) акасининг эмас, айнан унинг каравоти тепасидаги пашшани ўлдирганини ўйлай бошлайди. Охири атайин менинг ғашимга тегиш учун шундай қилган, деган фикрга келиб, ўқитувчисини ёмон кўриб қолади.

Толстой шу кичик бир воқеа орқали боланинг таҳлил қилиш қобилияти нақадар нозиклигини кўрсатади, олам билан қадам-бақадам танишаётган гўдакнинг руҳий дунёсидаги ўзгаришларни ишонарли ҳамда батафсил тасвирлайдики, буни фақат ўша ёшдаги боланинг ўзи ёзиши мумкин, деб ўйлайсан киши.

КАТТАЛАР ДУНЁСИ

Табиийки, ҳаммамиз болалигимизда турли ўйинлар ўйнаганмиз. Масалан, дарахт шохларини синдириб олиб от қилиб минганмиз, қилич қилиб уриштирганмиз. Уйимиз томида газсув чиқарадиган аппаратнинг темир-терсаклари ётарди. Машҳур француз ёзувчиси Жюл Верннинг «Капитан Грант болалари» асарини ўқигач, ўша аппаратнинг ичидаги ашқол-дашқолларни бир-бирига қотириб, ўзим сиғадиган «кема» ясаб олганман. Ҳар гал ёмғир ёққан пайтда томга чиқиб «кема»мга кириб олардим. Ёмғир ёққанда ҳавода сув ҳиди анқийди, атроф денгизга айланиб қолади. Мен ана шу «қутурган денгиз» устида капитан Грантни излаб бораман...

Болалик даврида одамда ана шундай илоҳий ишонч бўлар экан, бу ишонч боис, ўйинлар ҳам бизга чексиз завқ бағишлайди. Афсуски, кейинчалик ўша тасаввур ва ишончлар умрнинг ҳеч бир палласида қайтиб келмайди. Шу каби Николенко болалар билан ўйнаши учун далага чиққан чоғида акаси Володя «таёқнинг ҳеч қачон милтиқ, стулнинг эса от бўлолмаслигини» айтиб қолади. Болалар жўшқин юракларидаги ишончни шубҳасиз йўқотадилар, сўнг ўйин ҳам қизиқ бўлмай қолади. Адиб Володянинг бу гапи замирида ҳақиқий ҳаёт ўйин эмас, деган фикр ётганига ишора қилаётгандек. Николенко Володянинг ҳақ эканлигини тушунади-ю, шу пайтгача бутун борлиғи билан инониб, шифобахш севги сувлари билан суғорилиб келаётган қалб дарахтига болта ургани учун ундан қаттиқ ранжийди.

«Агарда чинакам фикр юритадиган бўлсак, ҳаётда ҳеч қандай ўйин бўлмайди. Ўйин бўлмаганидан кейин ҳаётнинг нима қизиғи қолади?..». Руҳи шафқатсизларча синдирилган Николенко энди ўзи учун номаълум бўлган ҲАЁТ ҳақида ўйлай бошлайди. Унинг бу ўйлари замирида «ҳақиқий ҳаёт» менга ўйиндан олинадиган завқ-шавқни бера олмайди, деган нидони эшитамиз. Демак, чинакам ҳаёт унинг учун қизиқарсиз. У «ҳақиқий ҳаёт»ни ёши катта кишилар, яъни қариндошларининг ҳаёти, деб тасаввур қилади. Николенко аста-секин атрофидаги муҳитга кириб боради, кўз ўнгида одамларнинг ҳаёти янада яққолроқ кўрина бошлайди ва у бирдан тезроқ катта бўлишни хоҳлаб қолади: «Мен болалик чоғимда катталарга ўхшашга ҳаракат қилар эдим». Шу ерда савол туғилади — нега энди у ўзи учун «қизиқарсиз» бўлган ҳаёт остонасига тезроқ қадам қўйишни истайди? Бунга сабаб бўлган туйғу — муҳаббат. Унинг яқин қариндоши бўлган Серёжа чиройлилиги, кўрсатган «жасорат»лари, мардлик, қўрқмаслик, довюраклик каби олижаноб фазилатлари билан Николенкони мафтун қилиб қўяди. Николенко унга ҳавас билан боқади.

Муҳаббат ва нафрат, журъат ва ожизлик, поклик ва нопоклик, яхшилик ва ёмонлик — асар марказига чиқа бошлайди. Биз ёш боланинг нотаниш олам — катталар олами билан юзма-юз келиши оқибатида унинг бу буюк тушунчалар орасида гангиб қолганига гувоҳ бўламиз.

«БИРИНЧИ СЕВГИГА ЎХШАШ БИР НАРСА»

«Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик» асарини ўқиб чиқсангиз, Толстойни энг кўпроқ илҳомлантирган нарса бу — ёш боланинг бошқаларга меҳ қўйиб қолиши эканига ишонч ҳосил қиласиз. У болалик инсон умрининг энг бахтли давридир, дейди. Бу бежиз эмас, чунки ана шу маъсум ёшда одам бошқаларни севишга ҳамда уларга яхшилик қилишга кўпроқ мойил бўлар экан. Ана шунинг учун ҳам асар бош қаҳрамони — Николенко Иртенев ўзида яхши таассурот қолдирган атрофидаги барча одамларга кўринмас муҳаббат риштолари билан боғланган. У шунчалик кўп одамларга кўнгил қўядики, асарда унингдек ОШИҚни тополмайсиз.

Бир куни у юрагига бегона бўлган, аллақандай севгига ўхшаш ҳисни туяди. Болалар табиат қўйнига чиқишади. Табиат шайдоси Катенка бир қуртни оламан, деб эгилади, шунда бўйнидаги дуррачаси учиб кетади. Қуртни томоша қиламан, деб унинг устига энкайган Николенконинг кўзи опасининг дугонаси бўлмиш Катенканинг оппоқ бўйнига тушади, қизнинг бўйни билан лаби орасида ҳеч қандай масофа қолмагач, Николенко қалбини чулғаган ёқимли ҳисдан маст бўлиб, беихтиёр Катенканинг елкасидан ўпиб олади. Ҳис-туйғулари ақлидан устун келган Николенконинг бундай самимий, болаларча дил изҳори лаҳзаларидаги ҳаяжон беихтиёр сизга ўтади. Кейинчалик, у Соня исмли яна бошқа бир қизни севиб қолади. Унинг бу севгиси Катенканикидан фарқ қилиб, чин юракдан эди. Ҳатто, муҳаббат унга шундай куч-қудрат бағишлайдики, у ўзини тасаввурида-ги энг ўктам болакай Серёжадан ҳам кучлироқ эканлигини ҳис қила бошлайди. Бироқ қиз унинг пок муҳаббатига хиёнат қилади — Сонечка Серёжа билан бирга бўлади. Энг тоза, чин туйғулари раҳмсизларча топталган Николенко алданиб қолганини тушуниб етади.

БОЛА РУҲИЯТИНИНГ МУСАВВИРИ

Николенко қалбидаги кечинмаларини Толстой шундай маҳорат билан тасвирлайдики, бу содда ва беғубор юракнинг очиқ дафтари орқали ўз болалик оламингизни кўрасиз. Асардаги воқеалар, қаҳрамонлар нақадар таниш, қисса худди сиз ҳақингизда ёзилгандек. Мен ҳам асарда ўз болалигимнинг инъикосини кўриб, ҳайратга тушдим. Николенконинг бошидан кечирганлари орасида айнан мен ҳақимдагилари ҳам бор эди гўё. Николенконинг қуён овига чиқиши, табиатга маҳлиё бўлиб кунни ўтказиши ва ўлжасиз қайтиб келиш тасвирлари мени ҳайратга солди. Масалан, мен ҳам Хоразмга — Тўрткўл туманига борганимда қуён овига чиққанман, лекин унда кўп кишилар билан бирга эдим. Бироқ балиқ овига борганимда бир ўзим эдим. Ўшанда қалин дарахтзор орасидан шовуллаб оқадиган анҳор бўйида худди Николенко сингари табиат гўзаллигига ром бўлиб, борлиққа сингиб кетгандай, кичкина юрагим мўъжизакор манзарага қўшилиб кетгандай ҳолга тушганман... Хуллас, ўша куни уйга ўлжасиз қайтган эдим. Княгина Корникованинг: «...болаларга қўрқув билан таъсир этиш зарур экан. Бола одам бўлсин дейилса қўрқитиш керак...», деган гаплари Николенкога қандай таъсир қилган бўлса, қариндошимиз бўлган бир аёлнинг онамга айтган айнан шу сўзлари менга ҳам шундай таъсир қилган эди. Мени билган «Корникова» ўша гапларни айтганидан сўнг, мен ҳам худди Николенко каби дилимда «Хайриятки, мен унинг ўғли эмасман», деб ўйлаганман. Фақат шу эмас, асарнинг бошқа яна кўп жойларида «ўзим»ни учратдим. Нафақат мен, балки бошқа китобхонлар ҳам ушбу китобни ўқиб чиққач, асар ўзлари ҳақида, ўзларининг беғубор, бетакрор болаликлари тўғрисида эканлигига ишонч ҳосил қилишлари шубҳасиз. Демак, Толстой бола руҳий дунёсини шундай равшан очиб кўрсатадики, ҳар бир ўқувчи бу ойнада ўз аксини кўради.

АЧЧИҚ ҲАҚИҚАТ

«Болалик»да Николенконинг таҳлил қилиш қобилияти билан яхшилик ва гўзалликка ишониш орасидаги иккиланиш тасвир этилган бўлса, «Ўсмирлик»да қаҳрамоннинг ақли болалик тасаввурларидан, қалби бор ҳолича, табиий қабул қилган ҳақиқатлардан устун кела бошлайди. Энди у ҳамма нарсанинг сабабини билишга интилади. Бир куни Николенко ва Катенкаларнинг оиласи биргаликда Москвага сафар қилишади. Йўлдаги суҳбатларнинг бирида Катенка Николенкога: «Сизлар бойсиз — Петровскоеда катта ерингиз бор, биз бўлсак камбағалмиз — онажонимнинг ҳеч вақоси йўқ», дейди. Бу сўзлардан яшин ургандай таъсирланган Николенко: «Миямда минглаб янги, мужмал фикрлар туғилди, биз бой, улар камбағал эканлигидан қаттиқ хижолат бўлиб, қизариб кетдим ва Катенкага қарашга ботина олмадим», дейди.

Тенгсизлик ҳақидаги аччиқ ҳақиқат унинг қалбини яралайди. Кейинчалик, ана шу хаста қалбидан бетакрор орзулар, жўшқин туйғуларни акс эттирган болалик аталмиш тушунча суғуриб олинади. Николенко янги ҳаёт бўсағасида ўқитувчиси Карл Иванович билан хайрлашади. Бу софдил ўқитувчи Николенко учун болалигининг тирик тимсоли эди. Карл Иванович Иртеновлар уйидан кетар экан, Николенкога ўз бошидан кечирганларини айтиб беради. Маълум бўлишича, Карл Иванович жуда бахтсиз одам экан, шундай бўлишига қарамай умрида ҳеч кимга озор бермаган, ёмонлик қилмаган пок қалб эгаси экан.

ЁШЛИК ЁХУД ҲАЁТ ИМТИҲОНИ

«Ёшлик»да асар қаҳрамони Николенко икки давр мобайнида — болалик ва ўсмирлик йилларида маънавий ва ахлоқий жиҳатдан камолот пиллапояларини забт этган жасур йигит сифатида намоён бўлади. Энди Николенконинг кўз ўнгида турли воқеалар содир бўлади, аста-секин асарга янги қаҳрамонлар кириб келади.

Николенко акаси Володянинг Зухин, Дубков, Семенов каби бигодарларининг тараллабедод ҳаётига қизиқиб қолади, куни бўйи маишатбозлик, ичкиликбозлик, қарта ўйнаш билан яшамоқлик — унинг кўзига жозибалироқ кўринади, қолаверса, «катталар» орасида бўлиш — унга ғурур бағишлайди. Бу образлар орқали адиб бутун бошли жамиятни орқага тортаётган киборлар муҳитини кўрсатиб беради. Николенко борган сари бу муҳитга тобора шўнғиб кетаверади. Юрагидаги юксак орзу-умидлари ўрнини майда-чуйда, икир-чикирлар эгаллай бошлайди. Унинг шунча давр мобайнида пишиб-етилиб келган эътиқодлари барбод бўла бошлайди.

Шу асно, унинг ҳаётида ушбу хатолари, адашишларига чек қўйган воқеа юз беради: Николенко университетнинг иккинчи курсига ўтиш имтиҳонидан йиқилади. Буни оғир шармандалик ҳисоблаб, қаттиқ изтироб чекади, ҳатто ўзини ўлдирмоқчи ҳам бўлади...

Толстой ҳаёт синовлари, изтироб ва тавба инсонни ўзлигига қайтарувчи ягона куч эканлигини таъкидлаётгандек. Китоб мустақил ҳаётнинг бўсағасида турган Николенконинг қуйидаги сўзлари билан якунланади: «...бирдан ўрнимдан туриб кетдим, болахонага чиқиб, устига «ҳаётим қоидаси» деб ёзилган дафтаримни олиб очдим, шунда дилимда тавба қилиш ва ахлоқли бўлиш ҳисси уйғонди. Кўнглим ийиб, кўзларимдан ёшлар тўкилди, аммо бу умидсизлик ёшлари эмас эди. Мен ўзимни босиб олиб, яна ҳаётим қоидасини ёзишга киришдим, энди ҳеч қачон ёмон иш қилмаслигимга, бир дақиқа ҳам вақтимни бекор ўтказмаслигимга ва ўз қоидамга доимо риоя қилишимга қатъий ишонган эдим».

ТОЛСТОЙ САБОҒИ

Ушбу сўзлар бизга Толстойнинг «Иқрорнома» асарини эслатади. Ҳолбуки, «Иқрорнома» трилогияга нуқта қўйилганидан 30 йил кейин ёзилган. Дунёни ўрганиш, унинг норасоликларидан ҳайрат, руҳ ва ақлнинг кураши орасида ўз-ўзини англаш — иккала асарнинг ҳам моҳиятини англатувчи ушбу тушунчаларни улуғ адибнинг инсониятга нидоси, деб баҳолаш мумкин.

«Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик»ни ёзилганига бир ярим аср бўлибди-ю худди бугун қоғозга тушгандай, Толстой биз билан яшаётгандай туюлади. Ва ҳар бир одамнинг «Бахт нима?», «Инсон қандай шаклланади?», «Қандай қилиб маънавий камолотга етади?», «Яшашдан мақсад нима?», деган саволларга ўз асари орқали жавоб беришдан чарчамайди.

Энг асосийси, инсон ўз ахлоқини такомиллаштириш учун яратилган, деган Николенконинг эътиқоди. У ана шу буюк фалсафани бошқалардан кўра олдинроқ тушуниб етди ва ҳаёт дастурини шунга асосан қурди. Биз беихтиёр ўз ҳаётимизни, қандай мақсадимиз бўлишидан қатъи назар, фақат ахлоқ пойдеворига қуришимиз кераклигига ишонч ҳосил қиламиз. Инсоннинг жамики эзгуликлари мана шу эътиқодга хизмат қилади. Одамзод барча асрларда ўзининг ахлоқий камолоти билан машғул бўлган. Оқибатда ахлоқ такомиллашган. Толстой ана шу фалсафадан, оддий ҳақиқатдан бизга сабоқ беради.

Иброҳим АЗИЗ ўғли

Ҳиндистон санъати ва маданияти бетакрор санъат асарлари, услубий йўналишлари билан миллионлаб санъатсеварларни ўзига жалб этади. Ҳиндистоннинг ўрта асрлар тарихи эса бизнинг халқимиз учун ҳам эътиборли ва қизиқарлидир. Бобурийлар сулоласи ҳукмронлиги даврида Ҳиндистон санъати ўз маҳаллий анъаналари қаторида янги йўналишлар билан ҳам бойиган. Тасвирий санъатда "Буюк бобурийлар" миниатюраси шаклланди.

БЕТАКРОР САНЪАТ АСАРЛАРИ

Миниатюра санъати Ҳиндистонда "Буюк бобурийлар" давридан ҳам илгарироқ шаклланган бўлиб, XVI — XVII асрларда эса бобурийлар миниатюраси кириб келиши билан янада гуллабяшнади. Бобурийлардан олдин миниатюралар ҳинд мифологияси мавзулари асосида ривожланиб, афсонавий асарлардан олинган манзаралар эртакнамо тасвирланган. Бобур даврида эса миниатюра мактаби Ўрта Осиё ва Эрон мактаблари таъсирида ўз услуб ва йўналишларига эга бўлди. Маҳаллий ва маданий анъаналарга таянган ҳолда бобурий миниатюра усталари бу мактабни ўз чизгилари билан янада ривожлантирдилар. Бошқа мактабларга нисбатан бобурийлар миниатюрасида образлар, деталлар аниқ ва ҳақиқатга яқин ишланган. Эрон ва Ўрта Осиё миниатюра санъатида анъанавий муҳаббат манзаралари тасвирланса, бобурийларда эса ҳақиқий ҳаёт руҳи, подшолар ҳаёти реал чизилган. Камолиддин Беҳзод санъатини бобурийлар жуда қадрлаган ва юқори баҳолаган. Бобурий миниатюрачилар мактаби ривожида темурийлар ва сафавийлар мактабининг ҳам ҳиссаси катта. Ҳинд рассомлари анъана тусини олган диний шартлиликдан қочиб, бобурийлар даври миниатюра санъатига инсоннинг руҳий ҳолатларини, унинг ички руҳий дунёсини ифодаловчи портрет жанрини олиб кирдилар. Темурийлар ва сафавийлар услуби Ҳинд миниатюраларининг нақшли ва рангли лавҳаларида намоён бўлди.

Бобурийлар миниатюраси сарой кўринишлари, жанг лавҳалари, ов, ва айниқса, манзара, портрет жанрида юксак чўққиларга эришди. Портрет жанри бобурийлар миниатюрасида жуда катта ўрин тутиб, унинг бир қанча турлари мавжуд эди. Бу турлар якка ҳолдаги портрет (соҳи қалам), интим портрет ва гуруҳли портретлар (дарбар)дир. Якка турган инсон портретини "Соҳи қалам" дейишган. Соҳи қаламнинг ўзига хос шартли чизиқлари бўлган. Унда тик турган, ўтирган ёки инсон қоматининг белдан юқори қисми тасвирланган. Асосий эътибор бошига ва юзига қаратилган. Тасвирланаётган инсон ўнгга ёки чапга қараб турган. Унда қаҳрамон бирор иш билан машғул ҳолатда рақс тушаётгани ёки бирор нарсани ушлаб тургани акс этган. Демак, якка ҳолатдаги портрет турли ҳолатларда тасвирланган. Портретларни чегаралашда айлана, тўртбурчак ва овал геометрик чизиқлардан фойдаланилган.

Соҳи қаламлар ичида энг эътиборлиси "Акбар портрети"(XVII аср)дир. Портретга қараб Акбарнинг ҳақиқатан ҳам ақл ва заковатда тенгсиз шахс эканлигига иқрор бўласиз. Товардхон исмли рассомнинг "Аёл портрети" ҳам маҳорат билан ишланган. Аёлнинг ўзи мусиқа чалиб, айни вақтда рақс тушаётганлиги тасвирланади. Аёл жуда гўзал, унинг ҳарир либоси; нозик ҳаракатлари чиройига чирой қўшиб турибди.

Гуруҳли портретни "дарбар" дейишган. Дарбарларда бир гуруҳ образлар тасвирланган. Унда подшо саройидаги нафис мажлис, базму тўйлар ҳамда подшо қабулига узоқ мамлакатлардан келган элчиларнинг ташрифи, зиёфатлар чизилган. Тасвирлар элчиларнинг мавқеига, табақасига қараб жойлаштирилган. Одамлар қайси миллатга хос бўлса, шундай миллий кийимларда табиий тасвирлаган. Бунга "Шоҳ Жаҳон"нинг ва "Жаҳонгир"нинг (XVII аср) дарбарлари мисол бўла олади. Портрет усталари ҳажм ва нур-соя ўйинлари орқали композицияни жонли кўрсатишга ҳаракат қилишган. Образлар биринчи планга қўйилиб, ёрқин рангларда тасвирланган, шу сабабли томошабинга яқинроқ кўринади.

Умуман айтганда, бобурийларнинг миниатюра санъати бошқа миниатюра мактабларидан кўп жиҳатлари билан ажралиб туради. Бу санъат намуналари бизга кўпроқ етиб келган. Айнан ҳинд рассомлари миниатюра санъатининг портрет жанрида катта муваффақиятга эришганлар.

Бобурийлар миниатюрасининг реализми, ҳаққонийлиги ва дунёвий мотивлари Ўрта Осиё тасвирий санъати ижодий таъсирининг натижасидир. Шунингдек, бобурийлар даври миниатюра санъати бошқа Шарқ миниатюралари сингари китобларнинг ички мазмунини очиб беришга ҳам хизмат қилган. Тарихий эпизодларни, географик ва этнографик фактларни тўла эътиборга олиш туфайли воқеликни аниқ ва ҳаққоний акс эттирилган. Ҳинд санъаткорлари бу вазифани маҳорат билан адо этишга муяссар бўлишган.

Шаҳрибону СУЮНОВА

АБУ АБДУЛЛОҲ ХОРАЗМИЙ — МУСИҚАШУНОС

Профессор Абдуманнон Назаровни хотирлаб

Санъатшунослик фанлари доктори, профессор Абдуманнон Назаров ўрта асрлар Шарқдаги буюк донишмандларнинг араб тилидаги мусиқашуносликка оид асарларини ўрганиб, етмишдан ортиқ мақола эълон қилди, дарслик чоп эттирди, Абулфараж Исфаҳоний (897 — 967)нинг «қўшиқлар китоби» ҳақида йирик илмий тадқиқот яратди, «Форобий ва Ибн Сино мусиқий ритмика хусусида (Мумтоз ийқо назарияси)» деб аталмиш монографиясини чиқарди, Сафиуддин Урмавийнинг (1216 — 1294) мусиқа илмига доир «Китуаб ул-адвуар» — «Даврлар китоби» номи билан машҳур асарини ўзбек тилига таржима қилди ва унга шарҳ ёзди. Аммо Аллоҳнинг иродаси экан, барча ишларини, тўрт ёш фарзандини қолдириб, ижодга чанқоқ бир даврида ҳаётдан кўз юмган эди. «Илмнинг зийнати олимларнинг ҳалимлигидадир» деган гап бор. А. Назаров ўзбек мусиқий шарқшунослик илмининг зийнатларидан эди. Ҳозирда унинг нашр этилмаган ишларини, хусусан, Сафиуддин Урмавийнинг «Китуаб ул-адвуар» — «Даврлар китоби» таржимаси ва шарҳини ҳамкасб дўстлари нашр эттириш ҳаракатида. Профессор Абдуманнон Назаров Абу Абдуллоҳ Хоразмийнинг ҳам мусиқа илмига оид қарашларини биринчилардан бўлиб ўргана бошлаган ва бу хайрли ишга йўл очган эди.

Шарқ мусиқашунослик илмининг шаклланишидаги энг аҳамиятли даврлардан бири Шарқ Уйғониш даври ҳисобланади. Бу давр X — XI асрларга тўғри келади. Улуғ ўзбек олим ва мутафаккирлари Форобий, Ибн Сино, Ибн Зайла, Абу Абдуллоҳ Хоразмий Шарқ мусиқашунослик фанига асос солганлар. Улар томонидан араб тилида яратилган мусиқа илмига хос китобларда, жумладан, Абу Абдуллоҳ Хоразмийнинг «Мафуотуих ал-улуум» — «Илмлар калитлари» қомусий асарининг мусиқага бағишланган бобида мустақил мусиқашунослик фани асослари, умумий мусиқашуносликка оид тушунчалар ишлаб чиқилди, атамалар тизими яратилди.

Абу Абдуллоҳ Хоразмий номи билан машҳур бўлган олимнинг тўлиқ исми шарифи Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Юсуф ал-Котиб ал-Хоразмий. Алломанинг маълум ва бизгача етиб келган ягона асари «Мафуотуих ал-улуум»дир. Араб тилида битилган Шарқдаги илк қомусий асарлардан бўлган «Илмлар калитлари» 976 — 991 йиллар орасида яратилган бўлиб, унда ўз даврида маълум бўлган фаннинг барча соҳалари қамраб олинган ва уларнинг асослари баён этилган. У жуда эътиборли ва ишонарли бир манба бўлганки, Ибн Сино ҳам ўзининг «Ақлий илмлар бўлимлари» рисоласида ундан иқтибослар келтиради. «Илмлар калитлари» икки қисмга — мақолага бўлинган, бу қисм (мақола)лар таркибида 90 фаслни бирлаштирувчи 15 боб бор. Мусиқага бағишланган боб уч фаслдан иборат. Хоразмий мусиқага бағишланган боб таркиби ҳақида шундай ёзади:

«Иккинчи қисмнинг еттинчи боби мусиқа ҳақида ва у уч фаслдан иборат. Биринчи фасл мусиқа асбобларининг аталишлари ва улар билан боғлиқ нарсалар ҳақида, иккинчи фасл донишмандлар китобларида келтирилган мусиқий жамлар ҳақида, учинчи фасл истеъмолдаги ийқолар (ритмлар) ҳақида».

Мусиқа асбобларига бағишланган биринчи фаслда ўн тўртта чолғу санаб ўтилиб, номлари келтирилади. Барбат (уд)нинг торлари, пардалари ва бошқа қисмлари баён этилади, созлаш изоҳланади. Бу фаслнинг эътиборли жойи шундаки, баъзи мусиқа асбобларига қисқа шарҳ ҳам, уларнинг қисмларининг аталишлари ҳам берилган. Масалан, Форобий, Ибн Сино ва Ибн Зайланинг мусиқашуносликка оид асарларида орган мусиқа асбобининг номигина келтирилиб, унинг шакли-шамоили берилмаган бир ҳолда, Абу Абдуллоҳ Хоразмийнинг асарида орган шундай таърифланади: «Орган — юнонликлар ва римликларнинг мусиқа асбоби. Қора мол терисидан ишланган, бир — бирига уланган катта уч чарм меш — босқон бўлиб, ўртадагисининг бошига катта меш — босқон ўрнатилади ва унга туйнукчалари маълум нисбатда жойлашган мис найчалар маҳкамланади ва улардан созанда истаги бўйича ёқимли, қувноқ ва ҳазин товушлар чиқаради». Демак, орган ҳаво тўлдирилган босқонлардан бирига, яъни дам берувчисига — махсус мослама (босқон)га босилганда, уларга ўрнатилган найлар товуш чиқарган. Алишер Навоий даврида ҳам орган кўп машҳур бўлган.

Орган қадимда ҳажми кичик, гармонга ўхшаш дамли, кўтариб юрса бўладиган мусиқа асбобларидан эди. Ҳозирда ҳам орган аталмиш клавишли мусиқа асбоби ҳаво воситасида ишлайди, аммо у бир бутун мураккаб мусиқа иншоотини ташкил этиб, бармоқ клавишлари ва оёқ билан босиладиган педаллар ёрдамида чалинади ҳамда махсус залларга доимийга ўрнатилади. Тошкентда ҳам бир неча орган заллари бор.

Асарнинг жамларга бағишланган иккинчи фаслида товуш, нағма (тон), буъд (интервал), жинс (интерваллар тизими, тетрахорд) ва жам (жинслар тизими, гамма — товушқатор)лар ҳақида баҳслар олиб борилган.

Ийқолар (ритмлар) ҳақидаги учинчи фаслда қуйидаги саккиз ийқо санаб ўтилади: 1. Ҳазаж. 2. Ҳафиф`ур-рамал. 3. Рамал. 4. Сақил ур-рамал. 5. Ас-сақил ус-саний. 6. Ҳафиф ус-сақил ус-саний — Махурий. 7. Ас-сақил ул-аввал. 8. Ҳафиф ус-сақил ул-аввал.

Абу Абдуллоҳ Хоразмийнинг мусиқа илмига оид қарашлари Форобий ва Ибн Синоникидек қамрови кенг эмас, аммо у баъзи янги мусиқашунослик атамаларини қўллайди. Масалан, мусиқор (мусиқачи, бастакор) атамасини, қадимий юнон торли тирнама мусиқа асбоблари қитора (гитара), лур (лира) кабиларнинг аталишларини келтиради. У келтирган лур (лира)нинг умумий шакли ҳозирда мусиқа эмблемаси сифатида қабул қилинган, мусиқор (мусиқачи, бастакор) атамаси эса кўп шарқ тилларида ҳануз истеъмолдадир.

«Илмлар калитлари» китобининг мусиқага бағишланган қисми немис ва инглиз тилларига таржима қилинган, танқидий матни нашр этилган, форс тилига ағдарилиб нашрдан чиққан, ўзбек тилида бу борада тадқиқот бор. Асарнинг қўлёзма матни дунёнинг кўпгина кутубхоналарида сақланмоқда.

Абу Абдуллоҳ Хоразмийнинг «Илмлар калитлари» асарининг мусиқага оид бобини тадқиқ этиш ҳозирги замон миллий ўзбек мусиқасининг устивор асоси — мақомлар ва мақомлар масаласига доир муаммоларни тўғри ҳал қилишда ҳам қимматли манбадир.

Зокиржон ОРИПОВ

"МОДЕРН ТОКИНГ"

Пойтахт меҳмонлари

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари биринчи ярми якунида Европа поп-саҳнаси осмонида ёрқин юлдуз пайдо бўлди. Бу юлдуз ўша кунларнинг таниқли ижрочи ва композиторларини янгича ўйлашга даъват этди. Германиялик "Moderne Gespreache" гуруҳининг "You`re my Heart, You`re My Soul" қўшиғи кутилмаганда муваффақият қозонди. Кўп ўтмай, бу ашула германияликларнинг юрагидан жой олди. Қўшиқнинг бу қадар машҳур бўлиши унинг ижрочилари Дитер Болен ва Томас Андерснинг гуруҳ ташкил этишига туртки бўлди. Бу кун ҳозиргача мухлислар томондан байрамона кутиб олинади ва "Modern Talking" ташкил топган кун деб нишонланади.

Томас Андерснинг асл исми Бернд Вайдунг (Bernd Weidung) бўлиб, ёшлигида овози ҳозиргидан баландроқ эди. Унинг сўзлашувида немис акценти сезилиб туради. Француз тилида қийналмай гаплаша олади. Унинг илк албоми 12та ашуладан ташкил топган бўлиб, 1989 йили чоп этилган. Шу кунга қадар 8та албом чиқарган бўлса, ундан 7таси инглиз ва 1таси испан тилида. Унинг ашулалари асосан севги ҳақида, бироқ фалсафий қўшиқлари ҳам бор.

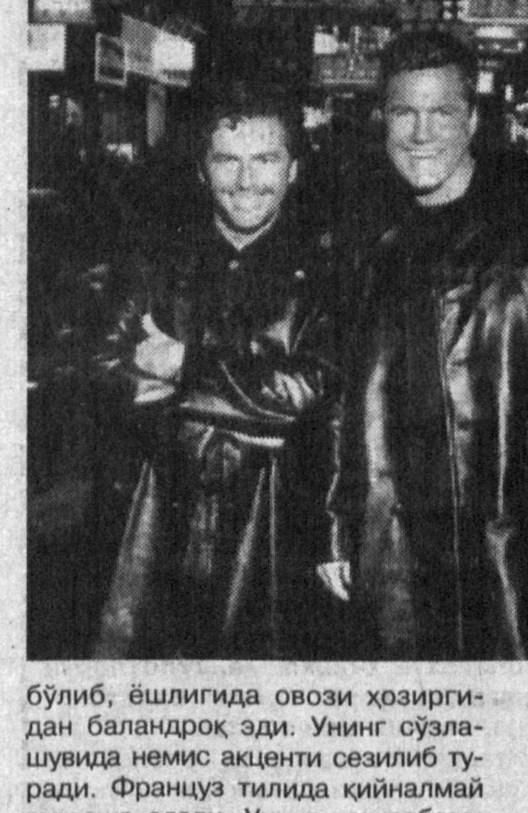

"Модерн Токинг" ўша пайтларда кўплаб қўшиқчи ва гуруҳлардан ўзиб, хит-парадларнинг биринчи поғоналарини эгаллаган. Бунинг сабабларидан бири шуки, диско услубидаги мусиқа кўпроқ ўрта ва юқори частоталарда ижро этилган. Паст частоталар (бас гитарада ижро этиладиган) фақат ритмни ушлаб туриш учун ишлатилган. Бу шарқона услубга яқин бўлиб, Шарқий Европа ҳамда Осиёга кенг тарқалган. "Модерн Токинг"нинг ижро услуби шу ҳудудда яшовчи халқларнинг ижрочилик услубига яқинлиги сабабли, Шарқий Европа ва МДҲ давлатларида у жуда катта муваффақиятга эришган.

Гуруҳ шуҳрат чўққисида турганда Дитер Болен билан Томас Андерс орасида баъзи тушунмовчиликлар пайдо бўлди. Газеталарда уларнинг шахсий ҳаёти ҳақида мақолалар эълон қилинди. Охирги марта улар 1986 йилнинг охирида "Formel Eins" турида бирга чиқдилар. Бу ажойиб, катта шоу бўлади деб режалаштирилган эди. Лекин саҳна ортида Томас Андерс ва Дитер Болен жиддий тортишиб қолишди.

Мутахассислар ва мухлислар "Modern Talking"нинг тарқалиб кетишида Томаснинг турмуш ўртоғи, миллионер аёл Норани айблашади. Нора ансамбл иштирокчиси бўлмаган. У ансамбл ҳаётига доим аралашиб, ҳатто уни бошқаришга ҳам ҳаракат қиларди. Бу аёл Томас билан Дитерни биргаликда суратга тушишга ҳам йўл қўймас эди.

"Modern Talking" қўшиқчиларининг муносабатлари Томас ва Нора ўртасидаги қонуний никоҳ бекор қилингандан кейингина бироз яхшиланди.

1998 йили "Modern Talking" қайта тиклангандан сўнг, "Back For Good" (Яхшилик учун қайтиш) номли янги албом яратилди. Машҳур ашулалар яна янграй бошлади ва афсонавий дуэт янги албомлари билан мухлислар севгисини қайтадан қозондилар. Хит-парадларда шуҳрат қозонган ашулалар қайта ёзилди. Бу қайта ишланган вариантларда энди элга танилиб келаётган рэп усули кенг қўлланди.

Бироқ Мюнхенда 2003 йил 11 июнда ўтган концерт пайтида Дитер ва Томас мухлисларни ҳайратда қолдириб, "Модерн Токинг" гуруҳи тарқалишини эълон қилдилар.

Деярли 20 йил давомида бу гуруҳ эстрада олимпининг энг юқори чўққиларини забт этди, уларнинг қўшиқлари 50 дан зиёд мамлакатларнинг хит-парадларида юксак поғоналарни эгаллади, шу давр ичида бутун дунё бўйлаб уларнинг 120 миллиондан зиёд пластинкалари тарқалди. Шу кундан бошлаб Модерн Токингда фақат Томас Андерс қатнашар эди. Лекин мухлисларнинг Модерн Токингга муҳаббати асло сўнмади. Бутун дунё бўйлаб гастроллар давом этарди. Ўтган йили Модерн Токинг МДҲда катта гастрол сафарларида бўлди, жумладан Москва ва Тошкентда концерт берди.

"Modern Talking" билан юртимизга Томас Андерсдан ташқари, икки гитарачи, клавишлик асбоблар чалувчи, барабанчи ва бек-вокал ижро этувчи аёл келдилар. Концерт жуда яхши уюштирилди. Саҳна оддий, камтарин, лекин дид билан безатилди. Куй-қўшиқлар дўстлик ва севги ҳақида бўлиб, инсонпарварликка чорлар эди. Қўшиқлар балладаларга, улар эса шўх қўшиқларга ўрин берарди. Томаснинг ашулалари ўрта ёшдаги мухлисларга ўтмишни, ёшликни эслатди. Гулдасталарни қабул қилиб олаётган Томас "агар мен гул бозоридаги гулчига айланиб қолсам, энг гўзал гулларга бой гулчи бўлардим. Қўшиқларим билан сизнинг ҳис-туйғуларингизни, менинг қўшиқларимга бўлган муҳаббатингизни оқлашга ҳаракат қиламан", деб ҳазиллашиб қўйди. Томас куйлаётганда мухлислар уни қарсаклар билан тик турган ҳолда кутиб олдилар. Концерт тугагач, ижрочилар мухлисларга ўз ташаккурларини билдириб саҳнани тарк этишди. Лекин томошабинлар тарқалишни ўйламас эдилар. Томошабинлар узоқ вақт давомида "Сен менинг юрагимсан, Сен менинг қалбимсан" ашуласининг ижро этилишини талаб қилар эдилар. Томас тинмай чалинаётган қарсаклардан руҳланиб яна саҳнага чиқди. Қўшиқнинг нақаротидаги биринчи сўзларни куйларкан, давомини бутун зал ўзи куйлади. Бу ашулани биргаликда ижро этиш мухлисларни ҳам, Томасни ҳам чексиз севинчга тўлдирди.

Вақт шуни кўрсатдики, диско услубидаги куй-қўшиқлар, шу қаторда афсонавий "Modern Talking" ижоди ҳозиргача халқ орасида ҳурмат билан ёдга олинади. Унинг қўшиқлари ҳали кўп йиллар мобайнида севиб тингланади.

Дилафрўз ҚУРБОНОВА

Рассом устахонасида

МАНЗАРА УСТАСИ

Ўзбекистон тасвирий санъатининг катта ижодий жараёнида қизғин фаолият олиб бораётган мусаввир Муртазо Эргашев асарлари асосан манзара, натюрморт жанрида яратилиб, фалсафий-тарихий йўналиши билан диққатни тортади. У илк ижодини ўтган асрнинг 80-йиллари ўрталарида бошлаган эди. Мамлакатимизнинг мустақилликка қадам қўйиши унинг ижодига ҳам ижобий таъсир кўрсатди. Мусаввирнинг мустақиллик мавзуидаги "Кабутарлар парвози", 1997 йили яратилган "Давр" номли учлиги унинг чуқур изланишлари самараси ҳисобланади. Бу асарларда ҳаёт фалсафаси бадиий ифодаланган.

Рассомнинг "Султон Санжар", "Ойни кўрдим омонлик, ҳеч кўрмайлик ёмонлик", "Иссиқ кун", "Шамол", "Ичан Қалъа", "Бухоро", "Калта Минор", "Зиёратгоҳ", "Хива олдидаги ҳовуз", "Карвонсарой", "Ойдин кеча", "Хива", "Хиванинг қуёшли куни" каби асарларида қадимий меъморий қурилишлари ва шу заминда яшаётган оддий одамлар ҳаёти, миллий-маънавий қадриятлар ифодаланган.

Мусаввир "Наврўз", "Табиат ва рассом" номли кўргазмаларда мунтазам иштирок этиб келади. 1999 йил ноябрда "Туркистон" саройида ўтказилган кўргазмада М.Эргашевнинг Ўзбекистон Миллий Банки қошидаги "100 асар" бадиий галереясига қабул қилинган "Шоҳизиндада қиш" асари ҳам намойиш қилинди. Мазкур сурат 2001 йил Галереянинг Англияда чоп этилган еттинчи каталогида ҳам бор.

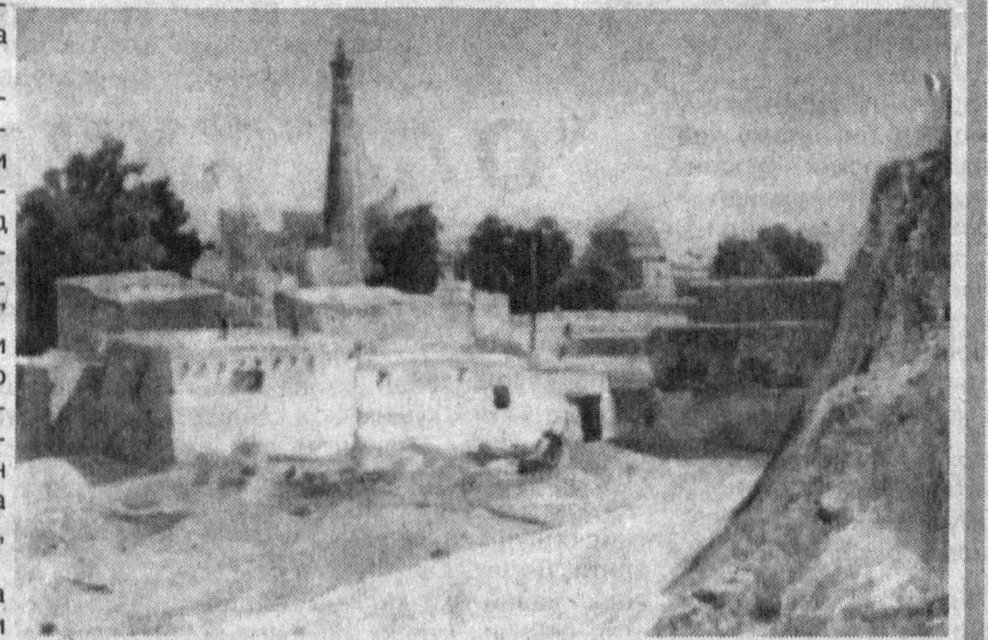

Муртазо Эргашев рассом сифатида кўп йиллардан буён самарали ижод қилиш билан бирга, Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтининг "Қаламтасвир" кафедрасида битирувчи талабаларига рангтасвир сирларидан сабоқ беради. Шунингдек, у ўз педагогик тажрибасидан келиб чиқиб, бир нечта услубий қўлланмалар, дастурлар яратди.

Сўнгги йилларда М.Эргашев манзарали рангтасвир асарлар ишлашга эътибор бера бошлади. Рассомнинг манзара жанрида унумли ижод қилишининг боиси, у институтнинг рассом-талабалари билан табиат қўйнида кўп бўлади, тоғларни кезади. "Кўприклар" деб номланган туркум асарларни чизиш жараёнида эса ўзига хос миллий характерлар қиёфасини яратаётгани ибратлидир.

Т.АҲМЕДОВ

Китобингизни ўқидим

"ЎЗБЕКТЕЛЕФИЛМ" ҲАҚИДА АСАР

Ахборотлар, сериаллар, саёҳатлар, турли шоулар, ҳужжатли филмлар, концерт дастурлари ва шу каби кўплаб кўрсатувларга бой ойнаижаҳон оламида таҳлилий мақолалар, тақризлар ва китобларнинг ҳам ўз ўрни бор.

Сўнгги йилларда чоп этилган "Бир кун ва бир умр" (2004 й.), "Кино белгиси остида. Ўйлар ва хотиралар" (2005 й.), "Зангори экран учун филмлар" (2006 й.) каби китобларнинг пайдо бўлиши телевидение ижоди билан қизиқувчиларга яхши совға бўлди. Бу китоблар муаллифи қирқ йилдан ортиқ телевидение ва кино соҳасида ишлаб келаётган "Ўзбектелефилм" студияси режиссёри Баҳодир Аҳмедовдир.

У яратган телевизион ҳужжатли филмлар орасида "Сени унутмайди менинг боғим", "Абдурауф Фитрат", "Буюк Турон", "Имом ал-Бухорий", "Биринчи Президент", "Ўзбекистон олтинлари", "Муқаддас пойтахтимиз" каби ранг-баранг асарларни кўриш мумкин. Телекинематография йўналишига ҳам муносиб ҳисса қўшиб келаётган режиссёрнинг "Лафз", "Боғ", "Имон" каби кўпсерияли филмлари аллақачон томошабинларнинг севимли асарларига айланган. Б.Аҳмедов тижорат киносида ҳам ўз маҳоратини синашга аҳд қилиб, "Моҳинур" мелодрамасини яратди.

Телефилмлар яратишда орттирган амалий тажрибалари уни ўз ижодий йўли ҳақида китоб ёзишга ундади. Бунга эҳтимол Б.Аҳмедовнинг М.Уйғур номидаги Санъат институти доценти бўлиб ишлаётгани ҳам туртки берган бўлиши мумкин.

"Ўзбектелефилм" студиясининг 35 йиллигига бағишланган "Зангори экран учун яратилган филмлар" китоби фактологик материалларга бойлиги билан эътиборга молик. Аввало шуни айтиш керакки, ўзбек телекиносининг ривожи ва шаклланиши муаллиф кўз олдида кечгани сабабли, у ижодий жараёнларни ташқаридан туриб эмас, фаол иштирокчи сифатида ёритади. Бу эса, асар ҳаққонийлигини янада оширган.

Режиссёр ўз тадқиқотида ҳужжатли телефилмнинг хос хусусиятлари, жанр ва турлари ҳақида фикр юритаркан, "ҳужжатли филм жанри — диалектик, ҳаракатчан категория", дейди. Ҳақиқатда филм-портретми, репортажми, публицистика ёки памфлет бўладими, уларга бир хилда ёндашиб, бир хилда талаб қўйиб бўлмайди.

Ҳужжатли телефилм ҳам сценарийдан бошланади. Яхши сценарий режиссёрнинг фикр ва изланишларига йўл-йўриқ кўрсатади. Лекин уни экранда қизиқарли гавдалантира олиш режиссёрнинг дунёқараши, диди ва маҳоратига боғлиқ.

Муаллиф диктор овози билан тўлиб кетадиган сергап, қолип ва схемалардан қутула олмаган, ички динамикаси етишмаган ҳужжатли филмлар ҳали кўплигидан қайғуради. Шу билан бир қаторда студияда сўзсиз, бутунлай тасвирга асосланган ҳужжатли телефилмлар яратиш устида изланишлар давом этаётгани устида ҳам тўхталади.

Китобнинг яна бир янгилиги шундаки, муаллиф ўз ҳамкасблари, телефилм усталарининг ижоди, ҳар бирининг ўзига хос услуби, қайси жанр устида ишлашга мойиллиги ҳақида батафсил ёзади. Қаҳрамон индивидуал характерини очиш, психологик портрет яратиш, тарихни замонамизга яқинлаштириш устида ишлаётган С.Аҳмадхўжаев, Ш.Бизаатов, Э.Давидов, Т.Аҳмадхўжаев, Қ.Каримов, Н.Герасимов каби режиссёр ва операторлар ижодини таҳлил қилади.

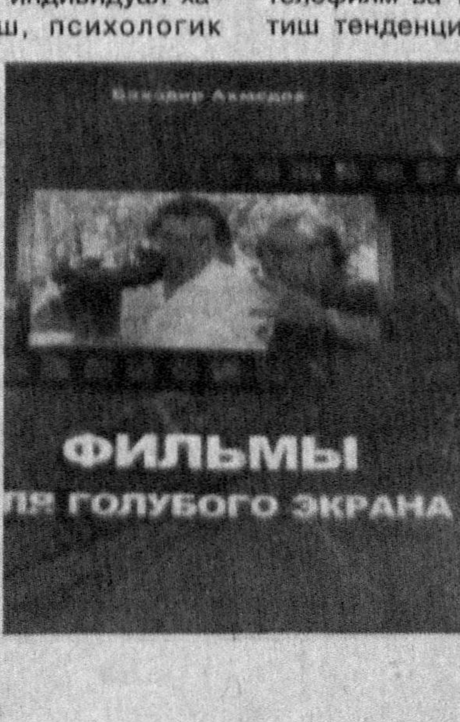

Б.Аҳмедов "Ўзбектелефилм" студиясининг, айниқса, ўтган асрнинг 90-йиллардаги фаолияти устида батафсил тўхталади. Бу даврда телесценарист, режиссёр, оператор ва техник мутахассислар сафи мустаҳкамланиб, улар маҳорати оша боргани ёрқин ижодкор шахсларни юзага чиқарди. Телевидениенинг обрўси оша бориши реалликни янада тўлароқ ва чуқурроқ акс эттиришга, мавзу ва жанр қамровини кенгайтиришга ундади. Ҳужжатли телекино образ-характер яратишда, тарихий ва замонавий психологик портрет яратишда янги босқичга кўтарилди.

Кейинги йилларда кўпсерияли телефилм ва телесериаллар яратиш тенденцияси кўзга ташланмоқда. Муаллифнинг фикрича, бу тенденция, бир тарафдан, миллий телевидение санъатининг сезиларли улғайганидан далолат берса, иккинчидан, жаҳон телевизион киносининг самарали таъсири деб тушуниш мумкин.

Адабий асарларни экранлаштиришда телевизион кино улкан имкониятга эга. Ўзбек ёзувчиларининг энг яхши асарлари телефилмларга асос бўлмоқда. Ҳозиргача Одил Ёқубов, Шукрулло, Фарҳод Мусажонов, Рамз Бобожон, Шароф Бошбеков, Миразиз Аъзам, Муҳаммад Исмоил каби ёзувчилар ижодидан муваффақиятли фойдаланилди. "Ўзбектелефилм" сериалларида жиддий ва мазмунли мавзу, ижтимоий муаммолар устида изланишлар давом этмоқда. Ҳозирда кўпсерияли телефилм ва сериалларга талаб ошган пайтда "Ўзбектелефилм" ижодкорлари детектив, саргузашт, эртак каби янги-янги шакл ва жанрлар устида ишламоқдалар. Муаллиф "Ўзбектелефилм" ташкил топгандан бери студияда шу пайтгача яратилган ҳужжатли, бадиий телефилм ва мултипликация филмларини тартибга солиш билан бирга, кино ва телефестивалларда ғолиб чиққан, совриндор филмлар ҳақида ҳам тўлиқ маълумот беради.

Самимий ва тушунарли тилда ёзилган китобни ўқиган ҳар бир китобхон телефилм мухлисига айланади. Ушбу тадқиқот бўлажак телережиссёр ва телеоператорлар учун ҳам фойдали қўлланма бўлиши мумкин.

С.ҲАЙИТМАТОВА,
М.МИРЗАМУҲАМЕДОВА,
санъатшунослик фанлари номзодлари

Бир учрашув тарихи

ҒАФУР ҒУЛОМ — МУХБИР

Тўрақўрғон туманининг кўҳна Шаҳанд қишлоғида матбуот фахрийси, заҳматкаш журналист Бозорбой Қаюмов яшайди. У Наманган вилоятининг Мингбулоқ, Тўрақўрғон, Наманган вилоят газеталари таҳририятида турли вазифаларда ишлаб пенсияга чиққан, саккиз нафар фарзандни тарбиялаб вояга етказган. Ҳозир саксон ёшни қоралаяпти. Шунга қарамасдан ҳамон сафимизда, ҳамон ижод билан машғул.

Яқинда отахондан хабар олиш учун уйига бордим. Анча уёқ-буёқдан гаплашиб ўтирдик. Гап орасида академик шоир Ғафур Ғулом билан бир неча марта учрашиб, ҳамсуҳбат бўлиш бахтига муяссар бўлганликларини айтиб қолдилар. Мен қизиқиб бу ҳақда батафсил гапириб беришларини илтимос қилдим.

— Эллигинчи йилларнинг боши, феврал ойи эди, — деб ҳикоя қила бошлади устоз. — Ўшанда Наманган туманининг "Учқун" газетаси таҳририятида ишлардим. Таҳририят Наманган шаҳрининг собиқ Комбриг Синицин кўчасида жойлашган эди. Бу эски бино ҳозир йўқ, текислаб ўрнини гулзор қилишган. Йўлнинг жануб томонидаги "Ўзбекистон" ресторани, "Лаҳзалик" тамаддихона, ихчам маъмурий бино, кинотеатр сақланиб қолган.

Бир куни муҳарриримиз Иброҳимжон Юсупов шоир Ғафур Ғуломни таҳририятга бошлаб келди. Мен навбатчи эдим. Шошилиб ўрнимдан турдим, салом бериб сўрашдим. Тезда чой дамлаб келдим. Шу орада танишиб олдик. У ўз одатига кўра кўпчилик билан сенсираб гаплашарди. Ҳеч ким хафа бўлмасди. Ғафур ака муҳарриримиз билан эски қадрдон экан, бир пиёла чой устида бироз ҳангомалашиб ўтиришди, бирбирларидан ёр-биродарларини сўрабсуриштиришди. Гап орасида Ғафур ака мени "Яхши йигит экансан, астойидил бўлавер", деб мақтади, руҳлантирди. Ниҳоят улар ўринларидан қўзғалишди. Ғафур ака кетатуриб менга тайинладилар:

— Биз Телман колхозининг раиси Юнусали Йўлдошевни олдига кетяпмиз. Ўша жойдан мақола тайёрлайман. Тошкентдан, "Қизил Ўзбекистон" газетасидан телефон қилиб қолишса, мени қаердалигимни айтасан. Зарур гап бўлса, менга етказасан, ука!

— Хўп бўлади, Ғафур ака! — дедим мен.

Ўша даврда Наманган туманидаги Телман номли колхоз сабзавотчилик билан шуғулланиб, шуҳрат топган эди. Катта иссиқхонаси бор, қишин-ёзин помидор, бодринг, бошқа сабзавотлар етиштирилар эди. Адашмасам, кейинги даврда колхоз "Соҳибкор" ширкат хўжалигига айланди, ҳозир фермер хўжалиги бўлиб кетган бўлса керак...

Ҳақиқатан ҳам кўп ўтмасдан Тошкентдан қўнғироқ бўлди: "Газета саҳифасидан жой олиб қўйилган, Ғафур акага айтинг, тезлатишсин". Колхозга телефон қилиб, бўлган гапни етказдим. Ғафур ака "Раиснинг хонасида ўтириб ёзяпман, самолёт билан юбораман", деди. Тушликдан кейин ўзлари ҳам таҳририятга келдилар.

— Салоҳ Қориев қани, ука? — деб сўради.

— Сизлар билан чиқиб кетганди-ку! — дедим мен. — Шу бўйи келгани йўқ!

— Салоҳ мақолани самолётга етказдимикин? — деди Ғафур ака ташвишланиб. Кейин муҳаррирга қараб гапини давом эттирди: — Иброҳимжон, Салоҳни масъул котиб қилиб жа талтайтириб юборибсан-да... Бир ишкал чиқармаса гўрга эди.

Шу пайт телефон жиринглаб қолди. Яқин турганим учун гўшакни кўтардим. Телефон қилаётган аэропорт бошлиғи экан.

— Бир ходимингиз келиб, учиб кетган самолётни қайтарасан деяпти, қандайдир хати бормиш... Ахир...

— Айтмадимми, Салоҳ қайдадир тутилиб қолган, самолётга улгурмаган. Ҳозир бориб хатни оламан, ўзимиз етказиб берамиз, — деди Ғафур ака хафа бўлиб.

Ташқарига чиқдик. Ғафур ака "Победа" машинасида келган экан. Аксига олиб, ҳайдовчиси Мустафо жойида йўқ. Тамаддихонани, ресторанни, уёқ-буёқни қарадик, ҳеч қаерда кўринмайди. Ғафур ака "Топ, тез топ" деб шошилтиради денг... Биз тополмаймиз. Шунда Ғафур ака журналист дўсти Ҳотам Қирғизбоевга қараб шундай дегани ёдимда қолган: "Худонинг борлигига ишонаман, лекин Мустафо йўқ". Ниҳоят Мустафони топиб келишди. Маълум бўлишича, шу яқиндаги музейга кирган экан. Ғафур ака ҳаммамиз билан хайрхўшлашиб жўнаб кетди.

Эртасига "Қизил Ўзбекистон" газетасининг учинчи саҳифасида Ғафур Ғуломнинг "Қишда ҳам ёздагидек" сарлавҳали каттагина мақоласи босилди.

— Бозорбой ака, халқ меҳрини қозонган шуҳратли шоир билан кейинги учрашувларингиз тўғрисида ҳам гапириб берсангиз? — дедим.

— Ғафур ака жуда камтар инсон эди. Мен катта шоирман деб мағрурланишни билмасди. Оддий одамлар билан тез тил топишарди, апоқ-чапоқ бўлиб кетарди. Билимдон, гапга чечан, танти, қўли очиқ-кўнгли очиқ, улфат одам эди. Кейинги сафар ёзда келдилар. Юқорида тилга олинган манзилда "Наманган ҳақиқати" газетаси таҳририяти ҳам жойлашган эди. Масъул котиб Абдулла Ҳайировнинг хонасида Азиз Турсун, Салоҳ Қориевлар билан гаплашиб тургандик. Муҳаррир Санжар Тилла эди. Шу пайт хонага Ғафур Ғулом кириб келди. (Ҳойнаҳой, муҳаррирнинг хонасидан чиққан бўлса керак). Ҳаммамиз билан саломлашди. Айниқса, Азиз Турсун билан қуюқ сўрашди. Кейин:

— Почталон келмадими? — деб сўради.

— Йўқ, — дедик бараварига.

— Пул опкелиши керак эди, — деди Ғафур ака.

Зум ўтмасдан почталон аёл ҳам кўриниб қолди, Ғафур акага уч минг сўм "перевод" пул берди. У вақтларда бу жуда катта маблағ ҳисобланарди.

— Қани, йигитлар, ресторанга кетдик, — деди Ғафур ака. — Сенларга бир зиёфат қилиб берай...

Етти-саккиз чоғли ижодкор етаклашиб "Ўзбекистон" ресторанига ўтдик. Буфетнинг олдига боргач, Ғафур ака хушчақчақлик билан эълон қилди:

— Юз грамм ичадиганлар буёққа, юз элликта ичадиганлар буёққа турсин.

Икки саф бўлдик. Ғафур аканинг дўсти Акрам Қодирий "юз элликта"ликлар сафида турарди.

— Акрам, ҳалиям кўп ичаяпсан экан-да, нафсинг қурсин! — деб ҳазиллашди Ғафур ака.

Кулишдик. Ҳазил-ҳузул гаплар давом этди. Зиёфат тугагач Ғафур ака муҳаррирнинг олдига кириб кетди, бизлар ҳам ўз юмушимиз билан ҳар ёққа тарқалишдик.

Ғафур Ғуломни республика ишчидеҳқон мухбирларининг биринчи қурултойида ҳам кўрдим. Ҳол-аҳвол сўрашдик, наманганлик оғайниларини суриштирди. Бунақа одамшинаванда инсон, ажойиб шоир Ўзбекистонда битта эди. У билан бўлган барча учрашувларим хотирамда абадий муҳрланиб қолган.

Суҳбатдош: Мамасоли АБДУРАҲМОНОВ

САВОЛ-ЖАВОБ

туркум

— У нима уй ичида уй қуради?
У нимадир оёғи йўқ, юради?
— Қалдирғоч уй ичида уй қуради.
У илондир оёғи йўқ, юради.
— У нимадир халтасида боласи?
У нимадир ёнғоқ чақар болғасиз?
— У кенгуру халтасида боласи.
У олмахон ёнғоқ чақар болғасиз.
— У нимадир тарози йўқ, тоши бор?
У нимадир подшо эмас, тожи бор?
— У тошбақа тарози йўқ, тоши бор.
У хўроздир подшо эмас, тожи бор.
— У нимадир қанотлари гуллаган?
У нимадир доим бўри қувлаган?
— У товусдир қанотлари гуллаган,
У қуёндир доим бўри қувлаган.
— Қайдан билдинг бу саволлар жавобин?
— Қўлимдадир, дада, доим китобим!

* * *

— Учиб юрар жонли гул?
— Капалак-да, капалак.
— Осмондаги рангли йўл?
— Камалак-да, камалак.
— Айланиб юрар доим?
— Ғилдирак-да, ғилдирак.
— Булутлар солган шовқин?
— Гулдирак-да, гулдирак.
— Осмондаги момомиз?
— Оймомо-да, Оймомо.
— Серневара бобомиз?
— Бойбобо-да, бойбобо.
— Чақмоқ қайда гуллайди?
— Осмонда-да, осмонда.
— Шуларни ким билмайди?
— Ўқимаган нодон-да!

ОТАМНИНГ БОҒИ

Кириб боқ бир бу боққа,
Жам бунда эрам ҳусни.
Ҳайратланиб қучоқдан
Тушиб кетар тарвузинг.
Кулар хандон писталар
Боғнинг қувноқ қизлари.
Уятчан гилосчалар
Турар чўғдай қизариб.
Бу хўб одобли ток-да,
Эгилиб турар узум.
Қара лампочка нокка,
Ёришиб кетар юзинг.
Қанттай, дейсан тотисанг,
Ана шундай қантак ўрик.
Чойнак тушар ёдингга,

Ўзим ўқийман

Анов беҳини кўриб.
Пишиб ёрилган анор —
Кулиб юборган пари.
Кўринар қатор-қатор
Ёқут каби тишлари.
Бу ёққа боқ, бу ёққа,
Кўрсатай боғ гўзалин.
Сўзим кирмас қулоққа,
Олма терар кўзларинг.
Қай бирига қарашни
Билмай, шошиб қолдинг-а?
Шафтолини айтолмай,
"Шап-шап-шап" деб толдинг-а?
Шундай мевасин тотиб,
Тўярсан ўзинг, дўстим.
Лекин бу боққа боқиб,
Тўймас ҳеч кўзинг, дўстим.

ШАМОЛ

Дарахтларни силкитиб,
Тегмаганга тегиб хит,
Кезар шамол ғув-ғув.

Бандин узган япроқлар —
Учқур-чопқир тойчоқлар
Ўйнаб юрар қув-қув.

Юм-юмалоқ соққадай
Дум-думалоқ олмалар
Қулаб тушар дув-дув.

Қўрқиб кетган қушчалар
Сапчиб кўкка учарлар,
Кўтаришиб қий-чув.

Ғазабланган дев каби
Каттакон тоғ тебраниб
Гувранади гув-гув...

Дилшод РАЖАБ

Дунё—кенг...

ОЗОН ҚАТЛАМИДАГИ ҚОРА ТУЙНУК

НАСАнинг Ер озон қатламини кузатиб борадиган сунъий йўлдоши яқинда ташвишли маълумотни етказди. Коинотдан юборилган суратда олимлар Ернинг озон қатламида ҳозиргача маълум бўлмаган жуда кенг ва чуқур емирилиш пайдо бўлганини кўришди. Шунча йиллик кузатувлар мобайнида ҳали бундай нохуш кашфиётга дуч келинмаган эди.

Арктика ҳудуди устидаги бу қора туйнукнинг катталиги 10,6 миллион квадрат миль бўлиб, бу етти йил олдин кузатилган озон қатламидаги ёриқдан икки марта катта. Маълумки, озон қатлами Ерни ҳалокатли ультрабинафша нурлардан сақлайди. Озон қатлами 6 милдан 30 милгача баландликда, стратосферада бўлиб, усиз Ердаги ҳаётни ҳозирги кўринишда тасаввур этиш мумкин эмас.

Дастлаб 1985 йили озон қатламида емирилиш кузатилганда кўп шов-шувлар пайдо бўлганди. Шунгача "парник эффекти" борасидаги гаплар деярли ҳеч кимни ташвишга солмаганди. Ўшандан сўнг инсоният озон қатламини ҳимоя қилишга жон куйдира бошлади. Турли хил фаразлар айтилди. Озон қатламидаги қора туйнук тобора кенгайиб, Австралия ва Янги Зеландиянинг аҳоли зич яшайдиган ҳудудларини, кейинчалик бутун Ер юзини ультрабинафша нурдан ҳимоя қилмай қолади, одамлар радиациядан ҳимояланиш учун уйларидан очиқ ҳавога чиқолмайди, деган қўрқинчли тахминлар айтилди.

Озон қатламининг емирилишига таркибида аэрозол бўлган хавфли моддалар сабаб, деган фикрга келингач, тез-орада саноатда озонни емирадиган элементлар ишлатиш таъқиқланди. Мамлакатлар бундай хавфли моддаларни ишлатишдан воз кечди.

Афтидан, инсоният бу хавф-хатарнинг олдини олгандай, озон қатламининг емирилган қисми тўлишиб, тикланиб бораётир, энди ҳеч қандай қора туйнук қолмайди, деб умид туғилган бир пайтда тағин ташвишли хабар тарқалди. Шу йил 21 сентябрдан 30 сентябргача Артика устидаги озон қатлами емирилиши кескинлашгани кузатилган. Олинган маълумотларни таҳлил қилган олимлар аввалги умидбахш тахминлар нотўғри эканини тан олишмоқда.

Озон қатлами тадқиқотчилари бу ҳолни ҳозир атмосферанинг юқори қатламларидаги ҳароратнинг кутилмаганда пасайиб, одатдаги меъёрдан 5 градус пастга тушиб кетиши билан боғлашмоқда. Шу билан бирга, олимларнинг фикрича, гарчи айни пайтда озон қатламини емирадиган кимёвий маҳсулотлар ишлаб чиқарилмаётган бўлса-да бу хавфли моддаларнинг атмосферага тарқалиб кетган қисми ҳам узоқ вақт озон қатламига зиён етказиши мумкин экан.

СЕВИМЛИ ТАОМ — ХАВФЛИ

Милandаги фармокология тадқиқотлар институтида ўтказилган илмий таҳлил натижалари бутун Италияда чинакам шов-шув уйғотди. Маълумки, бу мамалакатда макарон маҳсулотларидан тайёрланган таомлар ниҳоятда эъзозланади. Айни шундай маҳсулотлардан бири — спагетти бошқа маҳсулотларга қараганда кўпроқ буйрак саратонини келтириб чиқараркан.

Италиялик хўрандалар орасида бир кунда 300 грамм макарон маҳсулотини истеъмол қилмайдиганини топиш қийин. Қолаверса, италияликлар спагеттининг канеллони, лазан, пиццу, раволи каби бир қанча турларини севиб истеъмоли қилишади. Бироқ бу таомлар углеводларга жуда бой бўлиб, қанда холестириннинг ортиб кетишига, ортиқча семиришга, қанд диабети ва бошқа касалликларга сабаб бўлади.

Ўтказилган сўровларда 24 ёшдан 79 ёшгача бўлган 2300 дан ортиқ италиялик иштирок этган. Айнан шундай ёшдагилар атай танланганининг боиси шундаки, бу ёшдагилар ун маҳсулотларидан тайёрланган таомларни, шу жумладан, спагеттини тез-тез истеъмол қилишади.

Тадқиқот натижалари ғоятда ташвишли хулосаларни берди: ҳар куни 340 грамм ун маҳсулотидан тайёрланган таомларни истеъмол қилганлар айни шу таомларни ҳар куни 100 грамм истеъмол қиладиганларга қараганда икки карра кўпроқ буйрак саратони билан касалланаркан. Яна бир ҳушёр торттирадиган маълумот ҳам тадқиқот жараёнида маълум бўлган: сўралган 2300 нафар аёлнинг 767 нафари саратон хасталигининг оғир, даволаб бўлмайдиган шаклидан азоб чекишаркан.

Назмий ҳангомалар

НОС ВА СЕВГИ

Эрта туриб, юз ювиб, бир ланжлик сезиб танда,
Гуллаған бу оламга тикилдим қилмай ханда.

Нос излаб Муқим носкаш дўконига йўл олдим,
Ўхчиб-ўхчиб йўталмоқ одатим қилмай канда.

Носфурушнинг эшигин қоқдим тошиб хуморим,
Чийиллоқ овоз туйди қулоқларим шу онда.

Ланг очилғон эшикдан, фақирни айлаб карахт,
Чиқди ажиб бир жонзот, таърифи йўқдир фанда.

Жонзот бошин ёнида тиржаяр кичик калла,
Икки жажжи оёқча қимирлар бел томонда.

"Нос керакми?" деб туйқус ўзбекчалаб сўз қотди,
Бош ирғасам деди у: "Отамни чорлай унда".

Сўнг англасам, укасин орқалаб опичлаған —
Муқим носкашнинг кенжа қизи экан бу банда.

Кўксимга қилиб "туф-туф", ўнглаб олдим ҳушимни,
Саҳарлаб нос чекмасанг, эс оғар экан санда.

Қиз бурилғоч, юрагим "жиз" этди, Шомил вос-вос,
Бу уйга энди носга келмоғим тайин кунда.

АЖАБ ДАВРОН

Ажаб даврон кўп ажаб янгиликка етаклар,
Юқорилаб аёллар, пастлаб борур эркаклар.

Аёлларга эркинлик дарё бўлиб қуйилғоч,
Кўпаймишдир аларда ғалат-ғалат эрмаклар.

Аҳли эркак ориқлар нону чойга боғлануб,
Ожизалар "гап" ўйнар ямлаб минг хил емаклар.

Тозамисан, кирмисан, шим йиртиқми ё бутми —
Деган саволни кутманг, йўқдир аҳвол сўрмаклар.

Бор эркакча қилиқлар эсдан чиқиб бирма-бир,
Йўқ чойхона гурунги, ҳайқириб ош емаклар.

Тунда бешик тебратиб, хамир қориб тонг саҳар,
Қўлимиздан тушмагай энди тувак-сумаклар.

Азон ҳовли супуриб, соғиб эчки-сигирни,
Ёғдирди кўп "ҳайфсан" ишдан кечга қолмаклар.

Шомил вос-вос хавфсирар — эрта-индин, ишқилиб,
Бизга қолиб кетмасин болани ҳам туғмаклар.

Эркинжон КАРИМОВ

"ОЛА ХУРЖУН ЭГНИМДА..."

Пародия-тақриз

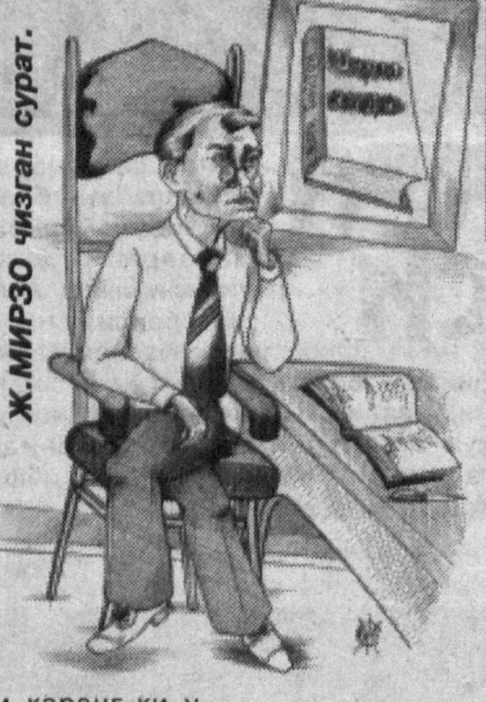

Ж.МИРЗО чизган сурат.

Яқинда "Мунтазир" нашриёти шоир Жағи Бийроннинг навбатдаги китобини чоп қилди. У ўзининг "Чирманда" тўплами билан сиз шеърхонларга аввалдан таниш. Бу гал эса унинг "Шарманда"си чиқди. Китобнинг номланиши бир қарашда сизга ғалати туюлар. Лекин зукко китобхон барибир шоирнинг мақсадини англаб етади, деган умиддамиз. Шоирнинг маҳоратини қаранг-ки у "Шарм анда" яъни шарму ҳаё унда, у қизда демоқчи. Кўрдингизми, китобнинг номиёқ шеърхонни чуқур ўйлашга ундайди.

Келинг, яхшиси китобни аста варақлайлик. Шошилишга ҳожат йўқ. Негаки китоб бор-йўғи 8 варақдан иборат. Шоир ўқувчини зериктирмаслик учун ана шундай ўзига хос йўлни тутган.

Ола хуржун бўйнимда,
Бошимда папоғим бор.
Қоладиган кейнимда
Юмшоғим, оппоғим бор,

дейди у "Келинг, танишайлик!" деган шеърида.

Шоирнинг маҳоратини қаранг-ки, дабдурустдан "Мен фалончиман" демайди, ҳаёти ҳақида узундан-узоқ ахборот ҳам бермайди. Бу вазифани мисраларга юклайди.

"Олахуржун бўйнимда" дегани уйланганман, рўзғор ташвишларидан холи эмасман дегани. "Бошимда папоғим бор" — лирик қаҳрамон бошига папоқ кийибдими, демак у бу шеърни қиш вақтида ёзган. У ана шунга ишора қиляпти. Шоирнинг яна бир усталиги шундаки "Болаларим бор" демасдан "Юмшоғим, оппоғим бор" дея баралла ҳайқиради.

Шу ўринда, яна бир мулоҳаза. Шоир нега қалпоқ ёки телпак сўзини қўлламасдан "Папоқ" деб ёзади. Бунинг ҳам ўзига хос нозик томони бор. Бизнингча "Қалпоқ" сўзининг ясалиши мунозарабоп жараён. Маълумки қалпоқ — бош кийими, каллага кийиладиган кийим: кал+пок. Шундай экан уни калпоқ тарзида ёзиш вақти келмадимикан?!

Илгари кал кишилар кўп бўлган. Улар бу қусурни яшириш учун бошига ёзу қиш кийим кийиб юришган. Балки қалпоқ сўзи шундан олингандир?! Хўш, энди иккинчи компонент — поқ қўшимчаси қандай маънога эга? Бизнингча пок — бу ўрисча "покрыват" сўзининг қисқарган варианти. Демак "Калпоқ" кални ёки каллани ёпадиган ёпинчиқ маъносини беради.

Фикримизнинг далили сифатида "Пайпоқ" деган сўзга мурожаат қиламиз. Пайпоқ бу оёқни ёпадиган, оёққа кийиладиган кийим. Демакки, "пойпоқ" тарзида ёзиш жоиз. Негаки пой — оёқ маъносини билдиради. Пай эса мускул демакдир. Биз мускулни эмас, оёқни ёпамиз-ку!

Менимча ўзбек тили луғат таркибини кўриб чиқиб, жиддий элакдан ўтказиш керак. Негаки юқоридаги сўз ясаш қоидамиз "қўлқоп" сўзига келиб яна бузилади. Агар биз юқоридаги нуқтаи назардан келиб чиқадиган бўлсак, "қўлпоқ" деб ёзилиши керак. Балки сиз "қўлқоп" бу қўлга кийиладиган қоп маъносида бўлиши мумкинку, деб эътироз билдирарсиз. Бу фикрни маъқуллайлик ҳам. Бироқ қўлқопнинг бармоқлари бор-ку? Бармоқ битган қопни қаерда кўргансиз?! Ана сизга муаммолар ёнғоғи, тишингиз ўтса чақаверинг.

Жағи Бийроннинг нега қалпоқ ёки телпак сўзини четлаб ўтганлигини энди англагандирсиз. Қарангки, шоирнинг миттигина китоби тилшуносларимиз олдига тоғдай улкан, тошдай қаттиқ муаммоларни қўймоқда.

Мавзудан сал четлашдик чоғи. Келинг, яхшиси китобни варақлашда давом этайлик. Унинг "Экология" сарлавҳали шеъри бор-йўғи бир мисрадан иборат: **"Трактор тариллаб тарқатар тутун".** Ана сизга шеър. Буни модерн шеърият дейдилар. Ана шу бир мисра шеърда катта достонга арзигулик фикр айтилганига эътибор беринг.

Таҳлилга ўтайлик. Демак трактор тариллаб турибди. Яъни ёқилғи бекорга исроф бўлмоқда. Бунинг устига унинг тариллаши неча ўнлаб одамларнинг асабини емираётир. Яна бир жиҳатга эътибор беринг. Трактор шунчаки тутун чиқараётгани йўқ, тутун тарқатмоқда. Демакки, экологияни булғаяпти. Шоир ана шу сонсиз муаммоларни атиги бир йўл шеърда акс эттира олганига офарин!

Айриликнинг азоби
Ҳар недан ёмон энди.
Жанубга кетган қушлар,
Қайтинг биз томон энди,

дейди бир шеърида.

Ният яхши, лекин парранда гриппини унутмаслик керак, биродар!

Менга сенинг соғлиғинг керак,
Нада олтин, мисинг кутаман.
Кунда эмас, майли кунаро
SMSинг кутаман,

дейди шоир яна бир шеърида. У ўзбек шеъриятига биринчи бўлиб SMS атамасини олиб кирди. Ана сизга новаторлик! Эътибор беринг-а, SMSни кунда эмас, кунора кутяпти. Яъни севгилисининг моддий аҳволига зарар етмаслиги тўғрисида қайғурмоқда.

Биз иқтидорли шоир Жағи Бийрондан янги китоблар кутиб қоламиз.

Исмоил ОЛЛАБЕРГАНОВ,
Урганч шаҳри.

Янги китоблар

А.ҲАКИМОВ чизган сурат.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: "ШАРҚ" НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
ҲОМИЙ: "МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИ" АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-50
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 133-49-93 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 136-58-55
Санъат бўлими: 136-56-48 Назм ва наср бўлими: 136-56-48

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳририятга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Рустам МУСУРМОНОВ
Саҳифаловчи — Байрамали МУҚИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди — 19.10.

Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 058-рақам билан рўйхатга олинган. А — 2877. Буюртма Г — 1349. Ҳажми — 5 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ. СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН